

Global värld – gemensam färd?

Åke Magnusson & Anders Nilsson

Global värld – gemensam färd?

Åke Magnusson & Anders Nilsson

Tankeverksamheten inom Arbetarrörelsen i Göteborg

Om författarna

Åke Magnusson är fil dr och tidigare chef för Näringslivets Internationella Råd samt var operativt ansvarig för Global Forum i Göteborg mellan åren 2000 och 2012. Författare till och redaktör för ett antal böcker på det internationella området och med anknytning till Göteborg och Västsverige, bl.a. *Klotet* (flera utgåvor) och *1680 idéer om Göteborgs 400 årsjubileum* (2012).

Anders Nilsson är redaktör för Tankeverksamheten inom Arbetarrörelsen i Göteborg, tidigare LO-ombudsman och stadssekreterare. Tillsammans med Örjan Nyström författare till bl.a. *Den sociala demokratins andra århundrade?* (2005), *Jämlikhetsnormen* (2012) och *Flyktingkrisen och den svenska modellen* (2016).

Magnusson och Nilsson var redaktörer för antologin *Vart är du på väg, älskade stad. Om Göteborgs framtid* (2014).

Författarna svarar själva för framlagda uppfattningar och slutsatser i Tankeverksamhetens skrifter.

Ansvarig utgivare: Anders Nilsson
www.tankeverksamheten.se
redaktion@tankeverksamheten.se

ISBN 978-91-87077-59-3

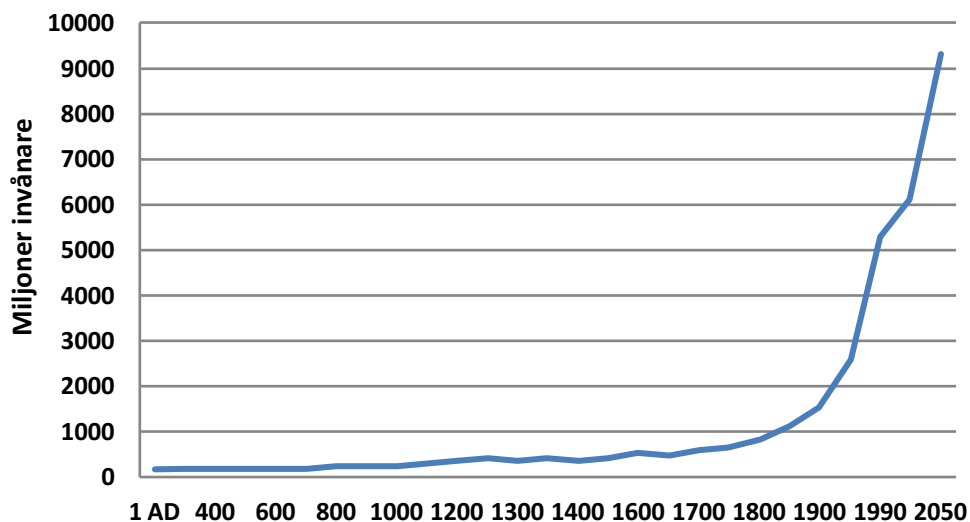
Göteborg 2017

GLOBAL VÄRLD - GEMENSAM FÄRD?

Mänskligheten har mycket gemensamt, än tydligare så när man blickar framåt. Där väntar sådana utmaningar som kräver samarbete också över statsgränser, oaktat religionstillhörighet och utan envis fasthållning vid ideologisk ankarplats. Det är inte så att dessa frågor är främmande och nya på den publika dagordningen. Inte alls, men allt klarare är att många av dem tränger på än hårdare och får betydelse i långt högre grad än tidigare. Och förändringarna i det globala landskapet har en ofantlig räckvidd, de angår och påverkar oss alla. Just detta medför att hantering av och lösningar på utmaningarna på ett eller annat sätt och på åtskilliga punkter måste vara globala, alltså en värld i samarbete.

Dessa utmanande processer pågår med brutal kraft och löper parallellt. Var och en av dem är omvälvande och svårhanterbar. Att de uppträder i tiden på samma gång, gör saken än svårare, väsentligt mer krävande.

VÄRLDENS BEFOLKNING, ÅR 1 - 2050

Källa: Världsbanken

Jordens befolkning ökar snabbt. Mellan åren 1990 och 2030 blir vi tre miljarder fler invånare och år 2050 förväntas folkmängden vara hela 9,5 - 10 miljarder. Denna **demografiska utveckling** aktualiserar en rad frågor. En allt äldre befolkning utgör i ett flertal länder en påtaglig utmaning; färre i arbetsför ålder skall försörja en växande andel pensionärer som dessutom lever allt längre. I flera länder, bland annat i Europa, förväntas en direkt brist på arbetskraft. Är en arbetskraftsinvandring från t ex folkmässigt snabbväxande Afrika alls en möjlig dellösning? Befolkningstillväxten under kommande årtionden kräver en kraftigt ökad livsmedelsproduktion och utbyggd samhällsservice. Finns förutsättningar för detta om vi samtidigt skall säkerställa ekologisk hållbarhet? Och hur hållbara är egentligen etablerade pensionssystem i en värld som åldras och utmärks av tämligen låg tillväxt?

Jorden är **ekologiskt hårt trängd**. En långtgående mänsklig exploatering av givna resurser har tryggt ökat välbefinnande för många invånare och den absoluta fattigdomen minskar medan överkonsumtionen och övervikt på andra håll bara ökar. Tål ekosystemen mycket mer? Redan nu är klimatförändringen och dess hantering föremål för globala samtal och överenskommelser. Räcker dessa? Röksignaler från nya administrationen i USA förebådar vad? Är det rättvist att utvecklingsländer påtvingas på flera sätt kostsamma begränsningar på utsläppsområdet, när det i första hand är de industrialiserade länderna som under 200 år förosakat massutsläpp och på så sätt byggt sitt välbefinnande? Klarar politiker världen över att till sina väljare framföra nödvändiga och ofta radikala förslag rörande våra konsumtionsmönster och livsstil i övrigt? Vilka slutsatser dras av det förhållandet att klotets befolkning förbrukar bioresurser långt utöver vad jorden naturligt återskapar?

Hälften av jordens befolkning lever i städer och liknande tätorter. **Urbaniseringen** fortskrider i allt snabbare takt, om 20 - 25 år bor uppskattningsvis 65 - 70 procent av mänskligheten i "stadsland". Långtgående slumbildning och social isolering är ett av resultaten av denna utveckling. Kan städer, inte sällan av megakaraktär, verkligen erbjuda alla ett värdigt liv? Hur skall landsbygd och jordbruk kunna utvecklas om de mest kreativa och ambitiösa flyr till ett stadsliv?

En gränskorsande **global migration** innebär att 250 miljoner människor idag vistas utanför sitt hemland, de allra flesta är gästarbetare från och

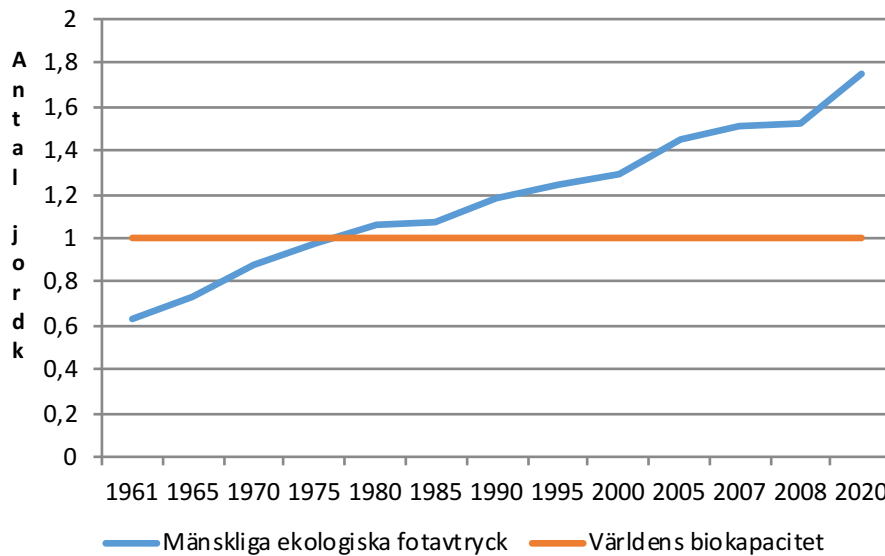
verksamma i Syd för att skicka hem pengar till en behövande familj. En tiondel utgörs av människor som flytt sitt hemland på grund av krig och politisk förföljelse. Hur skall en global migration utformas så att den inte medför en grym social och ekonomisk exploatering av fattiga och arbetslösa? Hur skall ett människovärdigt och ansvarsfullt flyktingmottagande komma till stånd i en värld där invandringsfientliga stämningar frodas rikligt i flera länder, inte bara i västvärlden? Hur ser vi på och hanterar en kanske förestående ström av "klimatflyktingar"?

Informationsteknologin har öppnat portar till nya möjligheter för enskilda människor och företag liksom myndigheter. Stegvis träder nu digitaliseringen in i och påverkar våra liv. Genom "artificial intelligence" nyskapas sätt att hantera maskiner, datasystem och transporter - ett helt nytt digitalt ekosystem. Robotar och digital teknik kan utföra allt fler uppgifter och ersätter mänskliga händer och kanske ibland, även hjärna. SKF-chefen Alrik Danielson: "Tro mig, vi är på väg in ett helt nytt tidevarv" (GP 2017-04-06)

Blir det så att mängder av jobb försvinner; det finns utsagor om 20 - 30 procent förlorade arbetstillfällen inom 20 år? Var finns de nya jobben? Hur skall familjens försörjning säkras? Är det de lågutbildade och redan nu lågavlönade som pressas mest till följd av digitaliseringen? Kan människans integritet hanteras och säkerställas på ett fullgott sätt? Är en garanterad "medborgarlön" ett steg för att digitaliseringen och dess följdverkningar skall bli folkligt legitima? Utan långtgående digitalisering och automation, klarar vi alls den globala konkurrensen?

Är den **demokratiska ordningen** verkligen gångbar och säkrad i en värld där flertalet människor redan i nuläget bor och arbetar i länder som styrs utifrån andra synsätt och principer? Hur skall den på sina håll, bl a i USA och Indonesien, tilltagande populismen byggd på förenklingar, kunna motverkas? Av undersökta 160 länder år 2016 uppvisade 72 en försämring i den demokratiska miljön, medan bara hälften så många gick i motsatt riktning. Ur demokratisk synvinkel går således utvecklingen globalt åt fel håll, börjar demokratins lyskraft att falna? Kan det demokratiska styrelseskicket för övrigt alls hantera de långtgående utmaningar som enskilda länder och världen gemensamt står inför? Hur skall tillit och

MÄNSKLIGA EKOLOGISKA FOTAVTRYCK, ÅR 1961 - 2020

Källa: Living Planet Report 2016

förtroende liksom folkligt förankrat engagemang tryggas i det postindustriella samhället? Får teokratiska religioner och synsätt på samhällsordningen ett övertag i en framtid?

Nya aktörer på världsarenan bidrar till en geopolitisk och ekonomisk omgestaltning av världsarenan. Supermakten USA ihop med Europa och Japan får se sin dominans i världssamfundet mer och mer ifrågasatt och rubbad. Fram träder folkrika stater som Indien, Kina, Brasilien, Indonesien, Sydafrika och Nigeria med anspråk på en framträdande roll i världen. Ekonomiskt och politiskt talar mycket för att Syd-Syd-axeln i flera avseenden har en mycket stor tyngd på världsarenan bara inom ett eller två årtionden. Blir det nya spelregler på handelsområdet? Hur förändras världen, t ex FN:s fredsbevarande roll, när de liberala demokratiernas inflytande minskar? Tar länder som Kina och Indien över världsledarskapets mantel, både ekonomiskt och politiskt?

Frågor om **krig och fred** är liksom **terrorism** angelägna och högst aktuella. Mellanösterns många konflikthärddar exponeras dagligdags via massmedier; händelser på plats är bestialiskt grymma och utlöser massflykt. Finns alls lösningar i sikte? I Syd kinesiska sjön tycks en stormaktskonfrontation vänta runt hörnet. I Baltikum och övriga Östersjöområdet rustas det militärt.

Terrorgrupper som IS och Boko Haram liksom Taliban-rörelsen håller länder och människor i skräck. Och i Paris, Nice, Berlin och Stockholm iscensätts massavrättande terroristattacker. Nordkorea tester missiler som sägs kunna bära kärnvapen och utfärdar samtidigt varningar för krig. Går världen mot än fler öppna, väpnade konflikter exempelvis i svenskt närområde? Har Sverige blivit ett nytt mål för terroristaktioner? Hur skall internationell fred kunna uppnås och väpnade konflikter liksom terrorverksamhet om nu möjligt strykas från dagordningen? Är FN:s roll för fred och säkerhet överspelad?

På liknande sätt väcker globaliseringen frågor om framtiden. Är globaliseringen nu gången så långt att den nått vägs ände? Kan världshandeln verkligen öka mer i ett läge då ekologiska skäl kan tala för minskade fjärrtransporter? Blir global migration ett naturligare inslag framöver eller vinner de invandringsfientliga krafterna än större terräng? Hur skall piratkopiering stoppas? Har de s.k. multinationella företagen och de finansiella aktörerna i tysto tagit över den egentliga makten i världen?

FRAMVÄXT AV NYA VÄRLDEN

Gränsöverskridande kontakter och utbyten mellan nationer är ingen unik företeelse för vår samtid. Mänsklighetens historia rymmer många exempel på erövringskrig, folkvandringar och fredlig handel som korsat och ibland ändrat nationsgränser. Vikingatåg, romerska legioner och kosackhärar liksom europeiska handelsföretag inriktade på fjärrhandel, är välkända gränsöverskridande verksamheter i gången tid. På andra håll i världen förekom tidigt liknande "utlandsverksamhet", exempelvis i Ostasien – då vanligtvis slavhandel och handel med sällsynta kryddor.

En tillbakablick

Under renässansens 1500- och 1600- tal väcktes flera europeiska länders utåtriktade nyfikenhet på fjärran, avlägsna länder och marknader; bättre skeppsbyggnadskonst och navigationsteknik möjliggjorde resor till Amerika, Afrika och Indien, även till Ostasien, främst Kina. Drivkraften var att finna

och hemföra ädla metaller, udda kryddor, läckert porslin och nya textilier, som i sin tur fann en växande efterfrågan hos en allt mer köpstark europeisk publik. Handelshusen, "kompanierna", utvecklades särskilt under 1700-talet många gånger till mäktiga företag som av Konungar försågs med ensamrättigheter för viss handel. Ändrad syn på och tillgång till riskkapital, starkt understöd från merkantilistiskt orienterade regeringar och eliter samt köpmäns riskbenägenhet liksom de enorma vinster som hägrade, förklarar fjärrhandelns lockelse.

Väl att märka är att ett utbrett sjöröveri och övermäktiga hav innebar förlust av åtskilliga skepp, besättningar och laster, men de lyckade resornas stora vinster täckte väl sådana förluster. Brittiska East India Company med sin mäktiga fartygsflotta och egen privatarmé svarade en tid för ungefär hälften av den då kända världshandeln. Företagets närvaro i Indien lade för övrigt den egentliga grunden för det brittiska imperiets innehav av Indien som koloni ända fram till efter andra världskriget.

EUROPEISKA HANDELSFÖRETAG FÖR ASIENAFFÄRER

British East india Company	1600	-	1857
Austrian East India Company	1755	-	1785
Danish East India Company	1616	-	
Dutch East India Company	1602	-	1798
French East India Company	1664	-	1769
Swedish East India Company	1731	-	1813

Anm. Ibland har kompaniet/ bolaget under sin existens ändrat namn och ägarbild

Källa: Tore Frängsmyr: Ostindiska Kompaniet samt Wikipedia

Napoleon-krigens avslut år 1815 innebar startpunkt för ett århundrade av samhällelig, teknisk och produktionsmässig förnyelse och tillväxt, "det långa århundradet". Med sitt epicentrum i Storbritannien hade redan mot slutet av 1700-talet den industriella revolutionen inletts och under seklet därpå slog den igenom med kraft. Råvaror från avlägsna kolonier, järn och kol på plats hemmavid, banbrytande tekniska innovationer, ett överskott från de agrara näringarna, bättre kommunikationer bl a på räls samt ändrad företagslagstiftning liksom god utbildning och ivrigt entreprenörskap bildade tillsammans gynnsamma omständigheter. Den brittiska flottan

kunde dessutom genom sin överlägsenhet tillse att fred härskade på världshaven; transoceaniska transportvägar säkrades.

Mellan åren 1820 och 1913 växte världshandel från 20 till 900 miljarder dollar (i fast penningvärde), eller med 4,1 procent per år samtidigt som befolkningsökningen stannade vid måttliga 0,6 procent och motsvarande siffra för den samlade världsproduktionen var 1,5. I jämförelse med närmast föregående århundraden med en handelsuppgång om en procent per år, innebar 1800-talet i det närmaste en explosionsartad utveckling.

Export till andra marknader än den inhemska gynnades starkt av mer liberala handels- och bolagsbildningsregler, också genom ökad valutastabilitet till följd av guldmyntfotens införande (år 1873) samt en fast etablering av principen om "mest-gynnad-nation" vid prissättning i utrikeshandel.

Frihandelns seger

Storbritanniens beslut att år 1846 avskaffa de s.k. spannmålstullarna, dåtidens främsta skyddstull, blev den manifesta framgången för frihandelns sak. Liksom i Sverige föregicks detta beslut av intensiva politiska diskussioner där starka intressen ställdes mot varandra. Först i mitten av 1800-talet kom Sverige att genomföra mer väsentliga lättnader i en rad export- och importregler, inklusive sänkta tullsatser på omkring 200 produkter.

Ökad frihet för kapitalplaceringar bortom egna gränser innebar att utlandsinvesteringar skedde i ökat tempo. År 1914 återfanns drygt 50 procent av världens utlandsinvesteringar i Nordamerika och Europa. Men också Latinamerika fann vid denna tid kapitalägarnas gillande och svarade för nära 20 procent av utlandssatsningarna. I de koloniala territorierna i Afrika och Asien investerade "moderländerna" betydande summor på att bygga infrastruktur, bl.a. järnvägsnät för att underlätta utförelse av råvaror, men även för att utvidga den militära kapaciteten för att slå ner uppror.

År 1913 gick en tredjedel av allt känt som producerades i världen på export, dvs tillverkade varor i ett land såldes utanför de egna gränserna. Denna

utförelse medgav i sin tur att ett land kunde öka sin import av råvaror, färdigvaror och maskiner.

Frihandel som styrande doktrin vann under 1800-talet steg för steg terräng; länders komparativa fördelar rätt utnyttjade skapade en win-win-situation för alla parter.

Facit för 1800-talet är en "globalisering" av aldrig tidigare skådat slag : koloniala erövringar, dynamisk världshandel, mer av utlandsinvesteringar, massmigration till främst USA och kommunikationer via bl a telegraf mellan alla delar av världen. Europa med Storbritannien, Frankrike och Tyskland som ledande nationer, och USA utgjorde ett nav i detta skeende.

De stora krigen

Första världskriget, eller "det stora kriget", satte abrupt hinder för utvecklingen mot tillväxt och fredliga förbindelser i världen. Under krigsåren 1914 - 1918 krossades i västvärlden mycket av de materiella framgångarna och grusades de mångas förhoppningar om bättre levnadsvillkor. Frågor rörande global handel och investeringar trängdes undan av angelägen krigsproduktion och sammanhörande omställningar.

Krigsslutet år 1918, följt av fredsavtalet året därpå genom det s.k.Versaillesfördraget, tycktes borga för en ny tid. Fördraget innehöll förslaget om att bilda Nationernas Förbund för att söka säkerställa en varaktig fred. NF fick av flera skäl en ringa betydelse, bland annat därför att USA ställde sig utanför samarbetet och nyckelländer som Tyskland och Italien började snart rusta, och trots protester annekterades med våld främmande landområden.

Under tiden fram till Andra världskriget, alltså under påföljande två årtionden, rådde i Europa och USA en ekonomisk instabilitet med en utdragen och svårbesegrad ekonomisk depression. Världshandel gick på lågvarv. Regeringars primära intresse på handelsområdet var att genom höjda tullar och kvotbestämmelser skydda den egna industrin; frihandel var inte längre en vägledande princip; den fick ge vika inför ett utpräglat nationellt egenintresse. Mellan åren 1929 och 1932 minskade världshandeln drastiskt, från 33 till 12,7 miljarder dollar.

Ödeläggelsen av Europa och andra delar av världen till följd av seklets andra storkrig år 1939 -1945, blev brutal med ett enormt pris i människoliv och materiell förstörelse. Slutpunkt sattes genom de två atombomber som fälldes i Japan, vars effekt av massförstörelse aldrig skådats i historien.

Försök till ny världsordning

Ett andra förödande världskrig på kort tid fick ledande nationer som USA och Storbritannien att inse vikten av att bygga nya och stabila regelverk för fredsbevarande och den globala ekonomin med dess utbyte mellan länder. En helt oinskränkt frihandel var det inte tal om bland annat därför att USA menade att en sådan främst gynnade Storbritannien med sitt imperium och samvälde. Istället skapades institutioner och regelverk som på ett någorlunda neutralt sätt kunde vara alla till nytta. Det nya ledordet blev multilateralism; globala överenskommelser och avtal skall baseras på att alla, eller i varje fall ett stort antal, länder ansluter sig och efterlever vad som gemensamt beslutats.

FN:s grundande år 1945 var främst ett uttryck för att säkerställa fred och en fungerande konfliktlösning där de fem stormakterna tillerkändes ett särskilt ansvar. Men utan globala ekonomiska regelverk och institutioner kunde, menade man, fred och ekonomisk utveckling inte säkras. Därför grundades parallellt Världsbanken och Internationella Valutafonden(jämte ett par sammanhörande institutioner) med uppgift att bistå länder i det ekonomiska utvecklingsarbetet respektive verka för global monetär stabilitet. Genom det s.k. Bretton Woods- systemet fick världens valutor ett fast förhållande till den amerikanska dollar(fram till år 1971), därigenom eftersträvades och vanns ordning och reda liksom förutsägbarhet i internationella affärer.

OECD skapades år 1948 som en plattform för att inledningsvis administrera det amerikanska biståndsprogrammet för europeisk återuppbyggnad, den s.k. Marshall - planen. För att undvika framtida europeiska krig gällde det att få kontroll över nationell militär rustningsindustri, i praktiken över stål- och kolproduktionen. År 1951 bildade därför sex av världsdelen länder Kol-och stålunionen som tilldelades en betydande överstatlig beslutskraft på sitt

område. Denna sammanslutning av tidigare krigförande nationer lade grund till vad som senare skulle utvecklas till den Europeiska Unionen, EU.

Sovjetiska maktambitioner och territoriella erövringar i Andra världskrigets kölvatten fick till följd att de liberala demokratierna i västvärlden, dvs främst Västeuropa och USA, tidigt insåg vikten av att välståndsmässigt utveckla nationer och ett internationellt samarbete, både militärt och ekonomiskt. Därigenom kunde en aggressiv kommunistisk ideologi och territoriell expansion hållas på avstånd eftersom dess fiende är människans frihet, välstånd och individens möjligheter till sitt självförverkligande.

Gyllene år

Tiden efter de förödande två världskrigen har stegvis inneburit en enastående utveckling inte bara i Europa. Avkolonisering, Berlinmurens fall, framväxt av nya aktörer på den globala arenan och olje-staters inflytande över världsekonomin är här viktiga inslag tillsammans med en exponentiell teknologisk utveckling och en rask effektivisering av transportsystem likaväl som en dynamisk, banbrytande informationsteknologi. Åtminstone under tiden fram till den globala finanskrisen under senare delen av 2000-talets första årtionde, kunde inregistreras en rad av gyllene år för stora delar av mänskligheten.

I industriländer likaväl som i utvecklingsländer i skilda stadier förbättrades människors levnadsförhållanden. Den mest extrema fattigdomen minskade påtagligt, medellivslängden förlängdes med i varje fall tio år, mödradödligheten halverades och skolgång, om än ibland bristfällig, blev en verklighet för praktiskt taget alla. Internationell handel och investeringar växte dramatiskt. De teknologiska sprången är överväldigande, medan produktion och konsumtion av varor överträffade det mesta. Förnyelse och kreativitet präglade en rad länders vardag. De liberala demokratierna och deras värdegrund var ledande för många; mänskliga rättigheter en hörnsten i internationell politik - i ord och stundom också i handling.

GLOBALT TILLSTÅND, ÅR 1900, 1950 och 2015

År	Befolkning (Miljarder)	Global BNP (1000 miljarder USD)	Patentansökningar (antal ansökningar angivet år)
1900	1,8	2,0	141 000
1950	2,5	5,3	412 000
2015	7,5	73,9	2 900 000

Källa: Åke Magnusson: Klotet samt WIPO

På sjuttio års tid har således mycket i världen gått i en rätt riktning, men framgångar och förändringar har en prislapp. Trycket på jordens resurser har vuxit i sådan grad att gränser för ekologisk hållbarhet snart nåtts, enligt många redan överträtts. Sedan år 1950 är vi 5 miljarder fler människor att försörja, om säg 20 år 2 miljarder ytterligare.

GLOBALISERINGEN

Internationella kontakter och utbyte av varor och tjänster, ”globalisering”, har varit en ledsagare i världens utveckling under långa tider, och i grunden en avgörande förutsättning för välfärdstillväxten. Den har steg för steg fört nationer närmare varandra, skapat politisk och ekonomisk samverkan, vidgad specialisering och cementerat andra täta beroenderelationer på flera plan.

Tre faser kan grovt urskiljas i internationaliseringen och dess processer. En första våg är 1800-talets stora framgångar teknologiskt och ur världshandelssynvinkel. Första världskriget medförde ett abrupt avbrott för utvecklingen. Först efter andra världskriget inträdde en expansiv ny fas. Under 25-30 år inträffade en ekonomisk acceleration utan sitt motstycke i västvärlden, medan länder i Syd däremot uppvisade, på några undantag när, mer blygsamma framsteg. Starten på en tredje fas kan, för att nu bestämma en svensk grindstolpe, sättas till år 1989 och då genomförd avreglering på valuta- och kapitalrörelseområdet liksom början på en rad avregleringar rörande samhällsservice. Det är i denna fas man mer tydligt börjar tala om en globalisering.

TRE FASER I INTERNATIONALISERINGEN

Ett svenskt perspektiv; viktiga inslag i faserna

Period	Första fasen 1865 - 1914	Andra fasen 1950 - 1971	Tredje fasen 1989 -
Teknologi	Ångmaskin Telegraf Elektricitet Förbränningsmotor	Teve Container Rymdfärder Jetflyg	Internet Mobiltelefoni Robotar, drönarteknik 3D-teknik, AI
Global Politik	Storbritannien ledande makt, koloniala imperier	USA ledande Kalla kriget	Multipolär värld; USA, Kina, EU
Handel	Frihandel, mot slutet dock ökad protektionism	Stegvis färre tullar	Frihandel vinner terräng globalt; jordbruksprodukter ofta undantagna
Kapitalrörelser	Fria	Reglerade	Fria
Migration	Fri rörlighet, stor utvandring, främst till USA	Reglerad (Norden undantaget); Arbetskraftsinvandring	Reglerad (EU undantaget); Flyktinginvandring
Miljö	--	Mot slutet ökad uppmärksamhet; ozonlagret, BT-Kemiskandalen	Hållbarhet i fokus; etiska investeringar; globalt klimatfokus, MR

Källa: Anders Johnson: Globaliseringens tre vågor, underlagsrapport nr 3, Globaliseringsrådet samt författarna till föreliggande rapport

I denna tredje våg blir begreppet globalisering det gängse för att sätta etikett på vår värld och dess tillstånd. Vad är det då som berättigar att stämpla den som globaliserad? Här återfinns flera dimensioner som tillsammans ingår och är delar i en pågående, övergripande process:

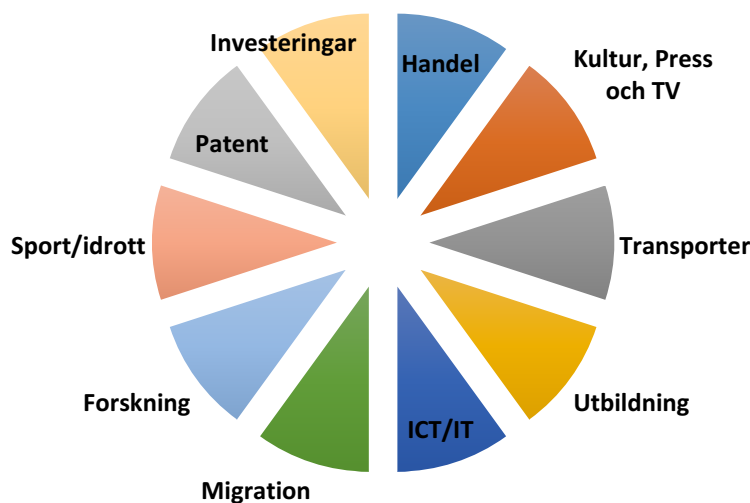
- Det ekonomiska utbytet mellan länder har vuxit exponentiellt från 1970-talet och framåt. Handels- och investeringsflöden pekar starkt uppåt, även om temporära hack i kurvorna förekommer

- Utbytet mellan länder har breddats till att utöver handel och investeringar omfatta, snart sagt alla väsentliga sektorer: forskning, utbildning, kultur, migration, aktieköp, sport/idrott, turism, kommunikationer, informationsteknologi och nyhetsrapportering
- Platser och människor är mer tillgängliga på grund av informationsteknologins praktiska utbredning. Mobiltelefoni och sociala medier liksom Internet sammanlänkar inte bara företag och myndigheter, utan i hög grad människor i vardagen oaktat geografisk vistelse
- På flera områden är samarbetet fördjupat och mer långsiktigt. Forskningsprojekt, samägda företag, investeringar i jordbruksmark utanför egna landgränser, och flernationella rymdprojekt är några exempel härpå.
- Ett mer sofistikerat globalt finansiellt system har etablerats. En sådan infrastruktur är en förutsättning för internationell handel och praktiskt taget alla andra slag av transaktioner i världen. Samtidigt är det finansiella systemet känsligt för störningar som exempelvis ett enskilt land förorsakar, "smittorisken" är pandemisk. En lokal infarkt stör således hela det blodomlopp som det finansiella systemet globalt utgör
- Universella regelverk och normer är allt vanligare och efterfrågas mer och mer. Klimatavtal, handelsregler, patentsystem och synen på mänskliga rättigheter är kanske stationer på vägen mot ett mer sammanhållet och övergripande rejält regelverk. Men resan dit är besvärlig och många nationer hotar stiga av tåget, medan andra inte ens bordat det. Likväl har steg tagits
- Det har med tiden tillkommit nya aktörer på världsarenan och därmed har Västvärldens traditionella globala dominans påtagligt minskat. Axeln Syd-Syd har politiskt och ekonomiskt vuxit sig stark. Kina tävlar efter bara några decenniers startsträcka, med USA om posten om ekonomiskt och politiskt ledarskap i världen

- En ökad global transparens är vår tids landmärke. Händelser och förhållanden i enskilda länder och företag kan knappast hemlighållas längre. Medier utsänder nära nog i realtid kvalificerad genomlysning och analyser. Och medierapporterna är allt mer folkligt tillgängliga och enskilda människor kan med exempelvis sociala medier som bas reagera. Regeringar, med sina kända undantag, och storföretag har inte längre något absolut informationsövertag.

DET GLOBALA HJULET

Samhällssektorer päglade av gränsöverskridanden

Globaliseringen är, som sagt, en process som har flera kännetecken, komponenter och drivkrafter. Naturligt nog påverkas och deltar nationer i varierande utsträckning i det allt tätare och finmaskiga nätet av transaktioner i världen. Ju mer utvecklat ett land är, desto större är landets sammanlänkning med omvärlden. Ett samband föreligger alltså mellan deltagande i det globala nätverket och ett enskilt lands välståndsutveckling.

Globaliseringen är när allt kommer omkring inte en ödesbestämd process. Det rör sig således inte om något som sker per automatik. Istället är en ökad global sammanlänkning och intensivare utbyten ett resultat av bejakande beslut fattade av regeringar, myndigheter, enskilda organisationer och transnationella företag. Alla har de drivits av förhoppningen om att genom

internationell samverkan och särskilt ekonomiska förbindelser, vidga det egna landets, organisationens eller företagets fördelar.

Regelverk och etiska koder

Inte heller saknas förekomst av regelverk och någorlunda etablerade normer för det globala utbytet, även om spelfältet i många fall är ganska fritt från fasta regleringar. På handelns område har genom Världshandelsorganisationen, WTO, regeringar knäsat principer och förhållningssätt, exempelvis avseende prisdumpning och kartellbildningar. Genom Internationella Arbetsorganisationen, ILO, har tillkommit konventioner som fastställer arbetsrättsliga och förenade förhållanden, t ex förbud mot barnarbete och könsmässig lönediskriminering. Europeiska Unionen, EU, har en omfattande reglering syftande bland annat till att säkerställa konkurrensneutralitet på det ekonomiska området. Av vikt är dessutom att den nationella lagstiftning som existerar är bestämmande för de inhemska företagen och har vanligtvis räckvidd till företagets utlandsaffärer i viktiga hänseenden.

Många transnationella företag har efter påtryckningar från aktieägare och opinionsbildare antagit s.k. etiska koder. Andra gånger har den internationella fackföreningsrörelsen lyckats teckna s.k. globala avtal där ett bestämt transnationellt företag förbinder sig att efterleva ett antal principer, inklusive öppna upp för världsomspännande förhandlingar som omfattar anställda i alla verksamhetsländer.

Det finns många vinnare, en klar majoritet, till följd av globaliseringen. Men också förlorare. Miljontals anställda har fått se sina arbetsplatser slå igen för att flyttas till låglöneland. Import av jämförelsevis billigare varor har slagit ut hela branscher i ett land. Skattemyndigheter i flera länder har upplevt hur transnationella företag genom en aggressiv skatteplanering kan flytta vinster bort från beskattning. Valutaspekulanter har fått utrymme för att tjäna stort på ekonomiska obalanser i världen. Olika former av kriminell verksamhet torde ha underlättats av globaliseringen. Narkotikahandel, människohandel och piratkopiering är här tre exempel .

Aktörer på arenan

Flera slag av aktörer återfinns på världsarenan som bärare av globaliseringen och aktörer i processen. Tillsammans bildar de ett gigantiskt och delvis svärgenomträngligt nätverk av relationer, de representerar olika agendor och målsättningar.

Världens regeringar och myndigheter har idag tusentals mer eller mindre universella mellanstatliga organisationer till sitt förfogande liksom avtal om samarbete på ett eller annat fält. FN och dess fackorgan, exempelvis WTO, UNDP, UNICEF och WHO, är bara några exempel. En del är regionala företeelser, här märks bland annat EU, ASEAN och Afrikanska Unionen, AU. Mer och mer förekommer bilaterala avtal. Sådana direkta överenskommelser mellan två länder kan exempelvis gälla dubbelbeskattning och utlämning av brottsmisstänkta personer.

Ett annan kategori av aktörer är de multinationella, eller transnationella, företagen inriktade på produktion och försäljning av produkter och tjänster. Här rör det sig om 10 000-tals företag med miljontals utlandsanställda och 100 000-tals dotterbolag runt om i världen. Tillsammans utgör de en ekonomiskt mäktig grupp av aktörer med en dominerande ställning i världshandeln och ett värdefullt innehav av globala varumärken och patent. Avseende framåtriktad forskning och innovationer är många av dessa världsomspännande företag pådrivande. Till denna kategori av aktörer räknas även storbanker och finansinstitutioner som i flera fall har en global räckvidd i sin verksamhet. Givet den finansiella ekonomins allt mer framträdande roll i världen, måste deras nyckelroll i högre grad uppmärksammas och, kräver många, regleras striktare. Åtskilliga banker och finanshus i världen har visat sig vara medverkande vid vid penningtvätt och liknande verksamheter, bl a direkt oskicklig långivning..

Det uppskattas existera kring 40 000 internationella sammanslutningar i kategorin enskilda internationella organisationer, NGOs, fördelade på en lång räckvidd områden av civilsamhället. Hit hör frågor om mänskliga rättigheter, t ex Amnesty och Human Rights Watch, men också intressebaserad samverkan för läkare, parlamentariker, biståndsgivare och scouter liksom för schackspelare och sport/idrottsutövare. Flera av dessa NGOs har en central opinionsbildande uppgift, andra åter tjänar som

förbindelselänk mellan nationella aktörer i olika länder och underlättar på så sätt ett internationellt utbyte och engagemang.

Medier kan med rätta ses som en aktör på den internationella arenan. Nyhetsbyråer, TV- bolag och enskilda tidningar samt numera även sociala medier intar en vital roll i skildring och tolkning av vad som globalt sker. Den granskande roll medierna idealt uppfyller är en viktig funktion för att skildra och analysera det globala tillståndet och de processer som pågår.

I allt större mån kan enskilda medborgare betraktas som en aktör på den globala arenan. Detta möjliggörs genom den informationsteknologiska utvecklingen i form av exempelvis Facebook och Twitter. Även den växande turismen världen över kan sägas visa på detta; fler än en miljard internationella turistankomster kan noteras och leder i flera fall till en ökad insikt om förhållanden utanför de egna gränsbommarna.

Att avgöra vilka aktörer som är de viktigaste låter sig knappast göras, det beror på vilket tidsperspektiv och sakområde som är aktuellt. I ett kortsiktigt perspektiv är samspelet regerings-/myndighetssamverkan och de transnationella företagen de tyngsta aktörerna. Men NGOs och medier intar en allt mer tydlig roll och har ett klart inflytande, medan enskilda människor och deras upplevelser liksom ställningstaganden torde ha en betydelse mer på sikt och i huvudsak på nationell nivå. Här kan utvecklingen gå snabbt inte minst på det kommersiella området genom den digitala tekniken, t ex . e-handel över gränser.

VÄRLDSHANDEL

Handel mellan regioner och länder har en lång historia; den är berättelsen om hur människor söker öka sitt välstånd genom att sälja och köpa varor - och med tiden även tjänster. Sidenvägen, Svenska Ostindiska Kompaniet och Suezkanalen liksom containers och cargoflyg är bara några av många exempel på hur man genom satsningar på infrastruktur och logistik möjliggjort och sökt underlätta ett ömsesidigt berikande handelsutbyte mellan stater.

Ett lands utrikeshandel - alltså export- och importverksamhet - är något av en första rangens fråga på varje regerings bord. Frågan rör ytterst invånarens dagliga levnadsförhållanden och hur landets företag i flera fall klarar sin konkurrenskraft i en globaliserande värld. Något förenklat kan sägas att import av för folkhushållet oundgängliga och efterfrågade produkter, förutsätter att man genom egen export kan finansiera införseln.

Särskilt sedan 1970-talet har världshandeln utvecklats mycket snabbt, närmast explosionsartat. På samma gång har allt fler länder blivit aktiva på handelsarenan. Och utrikeshandeln har fått en än mer avgörande vikt för ett lands ekonomiska tillväxt. Varje dag rör sig i storleksordningen 50 000 fartyg på världshaven med uppemot fem - sex miljoner 20-fots containrar ombord innehållande produkter på väg från ett land till ett annat. Därutöver fraktar åtskilliga andra skepp råolja och bulkvaror av olika slag i en obruten ström.

Efter finansiella bubblan år 2008 har världshandeln i stort sett planat ut, ökningstakten är måttlig. För år 2017 beräknas liksom under senare år, bara med en tillväxt i häradet 1-2 procent. En orsak är naturligtvis att samhällsekonomin i en rad länder gått och går på sparlåga åren efter finanskrisen, även om prognosmakarna talar om att en konjunkturell ljusning kan skönjas.

Före år 2008 ökade världshandeln procentuellt dubbelt så snabbt som BNP, men numera går de två närmast jämsides, par i par.

Vad är då förklaringen till att världshandeln under senaste halvsekleat ökat så kraftigt, nästan dramatiskt? Svaret blir mångfasetterat och här återfinns de viktigaste byggstenarna:

- När hushållens köpkraft till följd av den ekonomiska utvecklingen i ett land ökar, växer efterfrågan på konsumtions- och kapitalvaror. Ett brett urval av varor och prisvärdhet kan till del mötas genom import
- Under efterkrigstiden har multilaterala avtal sänkt tullsatser och starkt reducerat andra handelsbarriärer. Regeringars grundläggande ideologiska hållning är allt tydligare att alla nationer tjänar på ett handelsutbyte. Undantagsvis tillåts att utvecklingsländer har ett

jämförelsevis högt skydd för eget näringsliv baserat på tullar och liknande. På samma sätt kan enskilda länder och t ex EU vidta skyddsåtgärder om andra staters näringsliv på otillbörligt sätt prisdumpar varor

- Sjunkande transportkostnader och effektivare godslogistik möjliggör att varor kan fraktas även långväga. I flera fall är transportkostnaden, inte minst genom containers, bara en liten, nästan försumbar, del av slutpriset på en produkt på avsättningsmarknaden. Sjötransporter kostar idag uppskattningsvis 10 procent av vad de gjorde på 1950-talet
- I flera fall har regionala sammanslutningar bildats i syfte att främja samarbete, däribland handel, mellan en krets av medlemsländer. Ett näraliggande exempel är här EU. Runt om i världen återfinns likartade - men därför inte lika framgångsrika - sådana regionala arrangemang, t ex NAFTA (Amerika), ASEAN (Asien), SADC (Afrika) och Mercosur (Latinamerika). Därtill skall läggas en växande rad av bilaterala avtal
- Stegvis har världens länder på grund av befolkningstillväxt och industriproduktion ökat sin efterfrågan på råvaror. En snabb expansion av fordonsflottan och en snabbväxande plastförbrukning medför exempelvis att petroleum behövs i allt större mån
- Allt fler större företag bygger mer och mer sin verksamhet på att inhandla insatsvaror och komponenter från flera olika håll i världen, vilket medför en växande handel över gränser. I en sådan global värdekedja kan fem-sju länder ingå och komponenter kan passera flera statsgränser innan slutlig sammansättning sker. Uppemot halva världshandeln utgörs numera av produkter och tjänster inom ramen för sådana globala värdekedjor
- När företagskoncerner i form av transnationella företag etablerar dotterföretag i andra länder, åtföljs detta av en internhandel i företagsgruppen. Omkring 30 procent av all tillverkning inom ett visst multinationellt företag försäljs inom den egna företagsbildningen

- Den informationsteknologiska utvecklingen har stegvis underlättat för företag och enskilda konsumenter att göra affärer med utlandet. Internets globala segertåg innebär att varor och tjänster kan exponeras lätt och handlas utan hänsyn till gränsstationer. Leveranser och betalning kan ske till låga kostnader och snabbt
- Nya aktörer har tillkommit på världsmarknaden. Kardinalt exempel härpå är Kina, men även Indien och Sydkorea. Gemensamt för de nytillkomna är en stark exportorientering. Jämförelsevis låga löner, aggressiv marknadsföring och innovativ produkt- och tjänsteutveckling har på historiskt kort tid gjort en del av dem till mycket framstående spelare på den globala arenan, inte sällan med ett stort handelsöverskott - det vill säga att man värdemässigt exporterar mer än importerar

Sammantaget förklarar dessa omständigheter världshandelns dramatiska uppgång efter 1970-talet. Väl att märka är att denna tillväxt inte gynnat alla länder likvärdigt. Bland världens nära 200 nationer finns sådana som saknar de rätta förutsättningarna för att med framgång spela på den internationella scenen. Brist på råvaror för export, outvecklad industriproduktion, lågpresterande lantbruk och regeringar som saknar en modern ekonomisk politik, sätter hinder i vägen på en del håll.

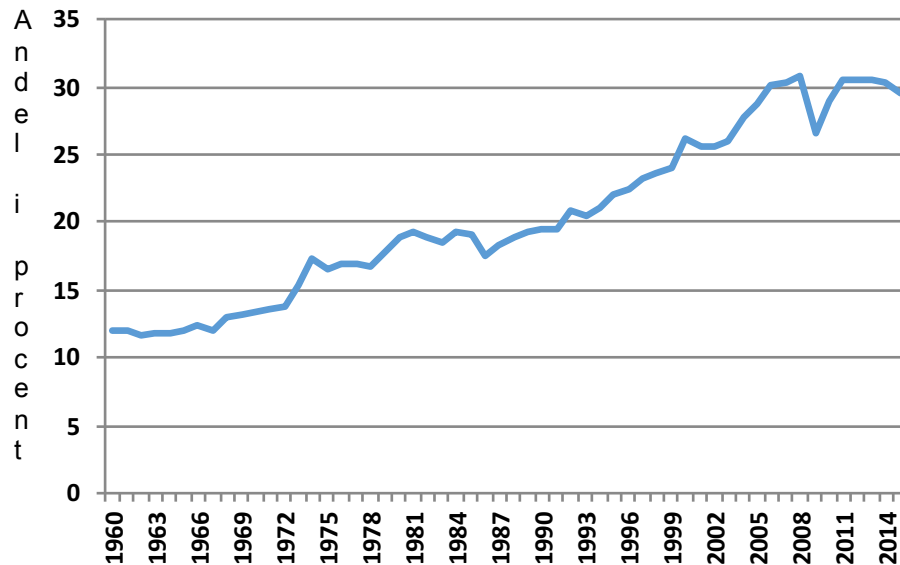
Andra gånger kan det vara så att landet är starkt beroende av en enstaka exportvara, t ex en viss mineral eller en bestämd gröda. Då är risken stor att prisbildningen på den globala marknaden skapar problem genom stor rörlighet. Oljeproducerande länder som Ryssland, Nigeria och Saudiarabien har under senaste årtiondet således upplevt kraftigt minskade intäkter på grund av ett internationellt prisfall på petroleum. Saken blir än värre när det som i dessa fall rör sig om stater där energiexporten utgör främsta, och stundom enda riktiga, intäktskällan i utrikeshandeln.

Internationell handel med varor och tjänster har som sagt en stor och ökande betydelse för länders ekonomiska utveckling och välbefinnande. Om man exempelvis går en dryg generation tillbaka så svarade alla länders varu- och tjänsteexport för 10-15 procent av all global produktion. Motsvarande siffra är idag ungefär 30 procent av jordens totala BNP. Detta betyder att i genomsnitt exporterar ett land uppemot en tredjedel av sin sammantagna

produktion under ett år. Under en historiskt kort tidsrymd har med andra ord utrikeshandel blivit ett allt mer iögonfallande element i staters ekonomi och utveckling.

VÄRLDSHANDELNS UTVECKLING, ÅR 1960 - 2015

Total export av varor och tjänster som andel (procent) av världens BNP

Källa: Världsbanken

Naturligt nog varierar det mellan olika nationer. Sverige är således, och som bekant, starkt exportorienterat, alltså utrikeshandelsberoende, med en siffra enligt ovanstående om 45 procent, medan USA med sin stora befolkning och inhemska ekonomi ligger väsentligt lägre, eller 13 procent.

Dominerande aktörer

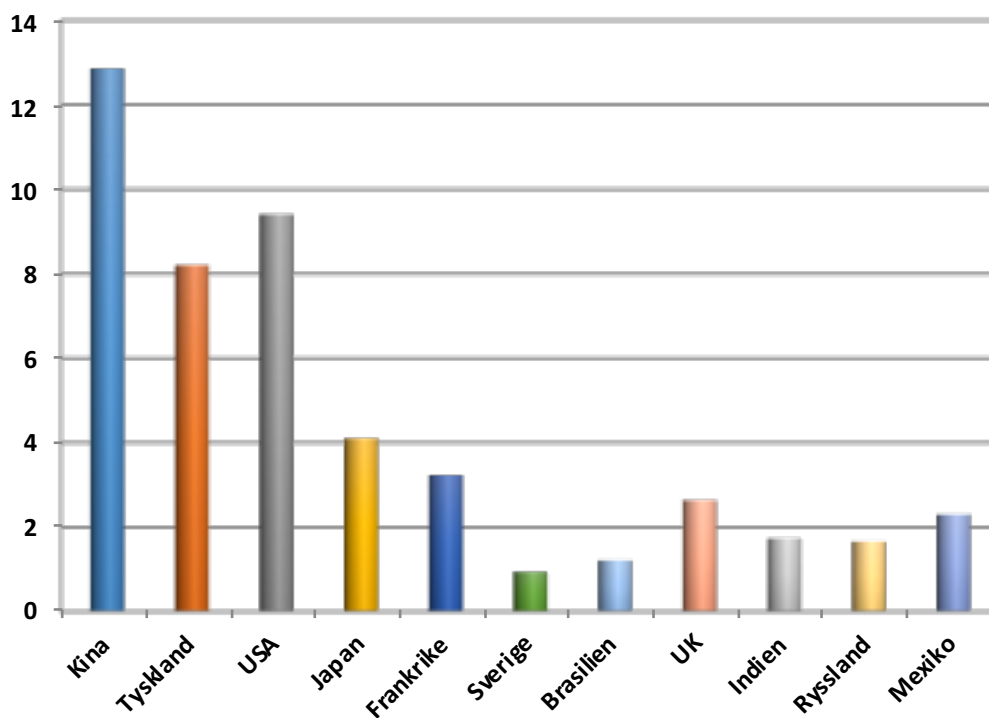
Knappast förvånande är att det är de mest industrialiserade och ekonomiskt utvecklade länderna som dominerar arenan för världshandel. USA, Tyskland och Japan liksom Storbritannien och Frankrike har sedan lång tid tillbaka en stark ställning. Till del beror detta på att dessa länder var tidigt ute och är hemvist för åtskilliga framgångsrika transnationella företag. Regeringar och myndigheter i dessa länder understödjer därtill kraftfullt alla exportansträngningar och tillvaratar noga sådana aspekter i de multilaterala och regionala förhandlingarna på handelsområdet.

På världsscenen har Kina och Sydkorea samt , fast i mindre utsträckning, Indien under senaste årtiondena seglat upp med kraft. År 2016 svarade således Kina för drygt 12 procent av allt varu-och tjänsteutbyte i världen. USA förpassades därmed till en andra plats med sina knappt 10 procent. Detta speglar i själva verket den pågående förskjutning som globalt utmärker vår tid.

Mexiko med sin geografiska närhet till USA illustrerar hur ett land av kostnadsskäl kan få en framträdande roll på scenen. Många amerikanska och andra företag har förlagt tillverkning i detta närliggande land av kostnadsskäl och med uttalad avsikt att exportera färdigvaror och komponenter till främst den nordamerikanska marknaden.

VÄRLDSMARKNADEN, ÅR 2016

Stora aktörer på världsmarknaden; andel i procent

Källa: CIA World Fact book 2017

Multilaterala förhandlingar om frihandel

Redan vid Bretton Woods-konferensen år 1944 insåg man behovet av en internationell handelsorganisation för att sätta regler för och främja liberalisering av världshandeln. Som det "tredje benet" vid sidan av Världsbanken och IMF förhandlades åren 1946 - 1947 avtalet om ITO, International Trade Organization – också känt som "the Havana Charter". ITO var avsett att bli ett specialistorgan på handelsområdet inom den nybildade världssammanslutningen FN vars tillkomst dateras till år 1945.

ITO var för sin tid ett mycket ambitiöst avtal, som inte enbart syftade till handelsliberalisering utan även innehöll regler om t ex råvaruavtal, tjänstehandel, affärsmetoder, investeringar, arbetsrätt och konfliktlösning.

Efter några år stod det klart att USA:s kongress av rädsla för att förlora mycket av den nationella suveräniteten, inte skulle acceptera det ITO-avtal som förelåg. Däremot sjuöts under mellantiden som ett provisorium, den del som rörde strikta handelsfrågor, det s.k. GATT, General Agreement on Tariffs and Trade. Inom ramen för GATT nåddes under påföljande decennier genom världsomspännande förhandlingar betydande framgångar med tullsänkningar, avskaffandet av kvantitativa importrestriktioner och successivt reglering av ett antal andra s k icke-taiffära handelshinder. USA var överlag mycket pådrivande i dessa förhandlingar.

Liberaliseringen av världshandeln till följd av GATT-förhandlingar innebar en rejäl skjuts framåt för handelsutbytet. Under 1950-och 60-talen växte den globala handeln med kring åtta procent per år, vilket var snabbare än världsproduktionen. Det "provisoriska" GATT ersattes år 1995 av Världshandelsorganisationen, WTO, med sitt säte i Geneve. Omvandlingen av "provisoriet" GATT till en formell organisation var till en början ingen självklarhet, men kom om inte annat att nödvändiggöras av de omfattande regelverk som blev resultatet av den mest framgångsrika "rundan" i GATT:s historia, den s k Uruguay-rundan som slutfördes år 1994. De förhandlingarna resulterade i omfattande nya eller utvidgade regelverk om tjänstehandel, jordbruk, immaterialrätt, antidumpning, subventioner, tvistlösning, mm.

De nu formellt pågående förhandlingarna inom WTO, den s.k. Doha - rundan som inleddes år 2001, fokuserar på utvecklingsländer och deras ökade delaktighet i världshandeln. Få avgörande resultat har emellertid uppnåtts i förhandlingarna, vilket bland annat beror på de skilda synsätt som 160 länder har samt de trösklar som finns när det gäller "frihandel" för jordbruksprodukter. Europa och USA önskar skydda ett inhemskt, ofta högproduktivt, lantbruk och ta hänsyn till ett inrikespolitiskt känsligt samhällsintresse.

Avsömnad multilateralism

Det faktum att Doha-rundan i praktiken får betraktas som avsömnad inger bekymmer om framtiden för multilaterala handelsuppgörelser. GATT:s framgångar över nästan femtio år uppnåddes genom en i princip obruten process av fortlöpande förhandlingar, eller rundor. Tanken var att WTO skulle ta över som ett forum för kontinuerliga förhandlingar. I avsaknad av politisk enighet att fortsätta Doha-rundan, förefaller det som att efterkrigstidens framgångsrika handelsliberalisering på bred multilateral basis nu gör halt. Det undergräver dynamiken i handelssystemet och förtroendet för WTO som institution. WTO har visserligen kvar mycket viktiga funktioner i att administrera ingångna handelsavtal och som forum för handelspolitisk tvistlösning, men utan politiska åtaganden att fortsätta handelsliberaliseringen på multilateral basis, riskerar WTO att förlora trovärdighet. Historiskt finns flera exempel på hur multilaterala förhandlingsrundor med framgång kunnat mota bort uppblående protektionism.

Den nya amerikanska administrationens handelspolitiska signaler bör inge stor oro för multilateralismens framtid, när man nu tycks prioritera bilaterala uppgörelser och att lösa tvister utanför WTO:s regelverk. Mindre och starkt utrikeshandelsberoende länder som Sverige, har all anledning att känna oro inför en utveckling där den starkes rätt återigen tycks bli globalt rättesnöre.

WTO har numera nog främst sin roll som vakthund med uppgift att tillse att länder följer gällande regelverk för handel – en nog så angelägen uppgift! En framgång är dock det globala avtal om immaterialrätt, företagshemligheter

och mönsterskydd, mm som tecknades i mitten av 1990-talet. Detta s.k. TRIPS-avtal har från en del håll mötts av hård kritik bland annat därför att strikt ägandeskapet till kunskapsstillgångar sägs kunna leda till starka begränsningar av för mänskligheten viktiga innovationer och landvinningar. Den sk Rättviserörelsen har även starkt ifrågasatt reglerna om att investerande företag under vissa omständigheter kan stämna värdlandets regering.

I brist på multilaterala förhandlingsframgångar och avtal har stegvis antalet regionala eller liknande överenskommelser ökat. I dagsläget existerar drygt 280 regionala eller subregionala handelsavtal, motsvarande antal begränsades år 1995 till ett 50-tal.

EU har exempelvis ingått en lång rad av bilaterala avtal med länder i Afrika, Asien och Latinamerika. Nyligen tecknades ett samarbetsavtal med Kanada, det s.k. CETA-avtalet, beskrivet som det mest avancerade frihandelsavtal som EU ingått. Kina tillhör de länder som också ingått ett flertal överenskommelser om ekonomiskt samarbete med åtskilliga länder i exempelvis Asien och Afrika. Pågående överläggningar om ett europeiskt - amerikanskt ramavtal, TTIP, tycks ha gått i stå på grund av USA:s nya presidents avvisande hållning. På samma sätt har tilltänkt Trans-Pacific Partnerskap med 12 medlemsstater gränsande till Stilla Havet och tillsammans svarande mot 40 procent av världsekonomin, inte kunnat fullbordats trots färdigförhandling därför att USA:s nyvalda president beslutat att hoppa av avtalet.

Mycket talar i dagsläget för att multilaterala avtal på handelsområdet och anslutande fält, inom överskådlig tid har en dyster framtid att gå tillmötes. Istället för sådana globala ramar ingås regionala och bilaterala överenskommelser. Tiden efter finanskrisen år 2008 har ökat många länders benägenhet att skydda egna intressen eftersom man dras med låg tillväxt och obalanser. Världen upplever något av en balkanisering, eller ett sönderfall, i vad avser allmängiltiga spelregler och bestämmande ramar för ett handelsutbyte som i praktiken WTO:s alla medlemmar måste vara eniga om. Faktum kvarstår att många viktiga områden, som t ex jordbruksprotektionismen, enbart kan tacklas på allvar genom multilaterala förhandlingar och regelverk.

Global förädlingskedja

Världshandelns struktur och sätt att fungera genomgår en fundamental förändring, vars följder är svåra att slutligt överskåda. Istället för att äga och i detalj kontrollera en produktionskedja, börjar transnationella företag att stycka upp tillverkningen liksom forskning och utveckling på ett flertal avtalsbundna parter i de länder som erbjuder mest fördelar inför en slutlig sammansättning i egen regi eller hos samverkande part. I praktiken innebär detta att en rad leverantörer i olika länder tillverkar och hanterar en eller flera delar av slutprodukten, vars färdigställande sker på en bestämd plats.

Ett exempel härpå Apples Iphone som är utformad av företaget centralt, men slutlig sammansättning sker i Kina, där närmare bestämt vid en anläggning ägd av taiwanesiska intressenter. Komponenterna till mobilen kommer från åtta underleverantörer i fem länder för att sammanstråla i den kinabaserade anläggningen: Japan, Tyskland, USA, Sydkorea och Storbritannien. Apple i USA tar hand om den färdiga mobilens marknadsföring och försäljning runt om i världen.

Beställaren, vanligtvis ett transnationellt företag med stora resurser, är den som äger ett eller flera inarbetade varumärken, patent, kanaler för marknadsföring och FoU- kapacitet. Dessa "mjuka tillgångar" innebär att det transnationella företaget mer och mer innehar "dirigentens" roll, dvs att leda och lyssna in och affärsmässigt samordna helheten.

Det beräknas att uppemot halva världshandeln dagsläget utgörs av varor och tjänster inom ramen av globala värdekedjor, *Global Value Chains*.

Ökad protektionism

Efter år 2008 har rytmen sänkts i det globala ekonomiska utbytet; kurvor för handel och investeringar över gränser har, sett över några år, i stort planat ut. Främsta förklaring här till är att den ekonomiska aktiviteten bromsat in i flertalet länder och därmed minskar efterfrågan på import av färdigvaror och komponenter, råvaror och tjänster. I en del fall kan även den teknologiska utvecklingen i kombination med stigande löner i "låglöneländer" vara en orsak. Man behöver inte flytta tillverkning och

sammansättning utomlands i en utsträckning som tidigare. Teknologiska landvinningar innebär att produktionskostnader kan bli sådana att "hemmatillverkning" kan möjliggöras, något som på lite sikt kan få negativa följder för den industrin i utvecklingsländerna som i många fall byggts upp på underleveranser till företag i Nordamerika och Europa liksom till Japan, Sydkorea och Kina.

Likväl finns en tredje förklaring och det är en ökad protektionism. Enligt Världshandelsorganisationen, WTO, fanns 464 verksamma handelsbegränsande åtgärder i världen år 2010, medan det sex år senare existerade sex gånger fler, eller 2 835. Under 2015/16 tillkom varje månad 22 nya begränsningar, medan 19 hinder per månad undanröjdes. Även om dessa uppskattningar av WTO präglas av vissa kvalitativa oklarheter, så är rådande trend relativt tydlig mot en växande protektionism runt om i världen. Växande hinder på handelsområdet bör även ses i ljuset av att den multilaterala förhandlingsprocessen inom WTO gått i stå.

De regionala handelsarrangemang som allt mer förekommer till följd av multilateralismens sparsmakade framgångar, innebär troligtvis en ökad handel med geografiskt närliggande partners. Avtalsslutande länder torde om möjligt gynna i första hand sina närmast förbundna och de facto minska utomstående länders affärsvärde.

Det annonserade brittiska utträdet ur EU kan eventuellt bli ett handelsbegränsande steg genom att det europeiska fastlandet inte längre tjänar som en hemmamarknad för landets företag. Frågan är om britterna vid ett utträde ur EU kan åstadkomma tillräckligt bra bilaterala handelsavtal som kompenserar vad som förloras. Än mer oroväckande är att USA:s president signalerat en protektionistisk politik förenad med en populistisk retorik. Dit hör omförhandlingar eller tillbakadragande från NAFTA, TTIP, PPT och liknande avtal, men även kraftfulla hot om att begränsa bilateralt utbyte med Mexico. Donald Trump har likaså markerat att hans ekonomiska politik bland mycket annat syftar till en hemtagning av amerikanska företags produktion utomlands - en hos sina väljare omhuldad re-industrialisering av landet.

Eftersom det torde numera vara en beprövad erfarenhet att alla länder i längden har att vinna på handel och i dess kölvatten olika positiva

samhällseffekter, så inger tecknen på ökad isolationism och protektionism en oro. Som bäst är de yttringar i den riktning vi nu ser, bara ett tillfälligt hack i en kurva. Som värst kan nuläget vara ett varsel om att det framtida globala handelsutbytet går in i en ny fas präglad av hinder, återhållsamhet och betoning på snäva nationella intressen. Och de stora ländernas maktmässiga övertag.

E-handel över gränser

Internets raska utbyggnad runt om i världen börjar få följder för hur hushåll och företag inhandlar varor och tjänster. E-handeln växer snabbt, även den som innebär köp från eller försäljning till annat ett land. Exempel härpå är att av Spaniens totala web-försäljning om sex miljarder euro (år 2014/15) avsåg 17 procent "utlandet". I hela Europa, visar en undersökning, e-handlade år 2015/16 fler än 250 miljoner invånare vid ett eller flera tillfällen till ett belopp om 189 miljarder euro. 176 miljoner européer inhandlade samma år en eller flera produkter från ett annat land än det egna, alltså en gränsöverskridande e-handel.

Kina och USA är ledande nationer där det förstnämnda innehar ledartröjan med sin tredjedel av all e-handel i världen. E-handeln växer globalt med tvåsiffriga procental varje år. År 2020 uppskattas Kina ha 660 miljoner konsumenter på arenan för e-handel, vilket innebär en ökning med 200 miljoner jämfört med år 2016. Uppemot hälften av alla kommer att göra inköp från utlandet.

I Europa liksom USA och i mer utvecklade delar av Asien, särskilt Kina, växer e-handeln över nationsgränser raskt, vilket även gäller s.k.B2B-handel mellan företag. För såväl konsumenter som företag torde den elektroniskt baserade handeln vara prispressande genom tillträde till en global marknadsplats som ständigt kan nås, snabbt förnyas och där prisjämförelser lätt låter sig göras.

Mycket talar för att e-handeln kommer att revolutionera handelverksamheten i världen och , liksom containrar gjorde på 1960-talet, påverka logistikmönster, volymer och prissättning.

Piratkopiering - världshandelns gissel

Piratkopiering är ett gissel i den globala handeln; det kan röra sig om stulna varumärken, efterapad design, kopierade produkter eller olaglig fildelning. Värdemässigt är detta inslag i världshandeln betydande, och sannolikt är denna kriminella verksamhet tilltagande - det uppges att den kan ha ökat med så mycket som 80 procent på de senaste fem åren.

Epicentrum för denna organiserade kriminella verksamhet är Kina, som anses vara upphovsland för tre fjärdedelar av all illegal verksamhet på området ifråga. Indonesien, Taiwan och andra östasiatiska stater nämns därtill ofta i sammanhanget.

Internationella Handelskammaren i Paris, som brukar kallas "näringslivets världsorganisation", uppskattar att internationell handel år 2015 innefattade varor av detta slag till ett värde om 770 - 1000 miljarder dollar. Detta motsvarar, enligt samma källa, 2,5 procent av den samlade världshandel. På så sätt berövas globalt fler än 2,5 miljoner arbetstagare en rättmätig anställning. En uppskattning i USA gör gällande att sådan kriminell verksamhet medför att 750 000 amerikanska arbetstillfällen går förlorade. En annan bedömning är att i häradet fem procent av all import till EU-området består av kopierade och falsktmärkta produkter. (Sälvklart är det så att piratkopiering skapar arbetstillfällen i de länder som är bas för denna kriminella verksamhet. Globalt sett kan det vara fråga om ett sysselsättningsmässigt nollsummespel.)

Läkemedel, elartiklar och flygplanskomponenter tillhör vid sidan av smycken, kläder, musik och klockor de vanligaste slagen av förfalskade varor. På detta sätt åsidosätts patent-och licensavtal och kostsamma utvecklingskostnader kringgås. I praktiken betyder piratkopiering att arbetstillfällen förloras och företagsinkomster minskar för de rättmätiga ägarna. Men allvarligast är kanske ändå att förfalskade produkter kan vara direkt undermåliga och t o m livsfarliga, t ex läkemedel och reservdelar till flygplan.

I en värld där immaterialrättsliga tillgångar, t ex unik kunskap om tillverkningsprocesser och avancerade designmönster, är allt mer bestämmande för affärsframgång, utgör piratkopiering ett genuint hot. Vid

värdering av ett företag är de fysiska tillgångarna, t ex byggnader och maskiner, allt mindre uppmärksammade. Istället är det just de mjuka, kunskapsmässiga tillgångarna och laddade varumärken som står högt i kurs.

Syd-Syd

Invånare i den industrialiserade västliga delen av världen förleds ofta att tro att den globala handeln utmärks av ett flöde av varor mellan “ Nord-Syd”; vi i Nord importerar lågförädlade produkter och råvaror och säljer till södra halvklotet mer sofistikerade, värdeförädlade produkter. I stora stycken är detta en feluppfattning ju längre tiden går. Synsättet kan nog härledas till gångna tiders koloniala mönster och europeisk/amerikansk suverän dominans i världen.

I själva verket utgörs i dagsläget en stor del av den globala handeln av affärer mellan länder i Syd, kring 40 procent av all världshandel. Det rör sig här exempelvis om råvaror som mineraler och jordbruksprodukter till de snabbväxande ekonomierna i Asien. I ökad mån också om tillverkningsindustri som bland annat framställer komponenter/insatsvaror till företag som sammansätter slutprodukten. I t ex Kina återfinns många fabriker som ägnar sig åt att “slutproducera” utgående från import av komponenter från andra asiatiska länder. Mycket talar för att denna Syd-Syd-handel och andra slag av förbindelser tar en allt större plats i det globala mönstret framöver.

Samverkan mellan länder i Syd blir stegvis mer organiserad och innehållsmässigt bred. Liksom i Europa har regionala organisationer tillkommit i Syd, t ex Afrikanska Unionen, Mercosur (sex länder Latinamerika) och Asean (10 stater i Asien). För att balansera västvärldens stora inflytande i bl a Världsbanken bildades den informella plattformen BRIC (år 2009) av Brasilien, Ryssland, Indien och Kina - senare har Sydafrika anslutit sig till denna “mellanrika” krets av utvecklingsländer som tillsammans hyser 40 procent av världens befolkning. Genom en egen utvecklingsbank(år 2014), SWAPS-avtal, fortlöpande samråd på regeringsnivå och även koordinerade påtryckningskampanjer i olika globala fora söker man tillföra nya perspektiv och förslag.

Flödet av investeringar har kraftigt ökat mellan länder i Syd. Och i växande mån bidrar länder i denna krets till biståndsinsatser i form av finanser och teknologi till fattiga länder i Asien och Afrika. På denna punkt är Kina en framgångsrik aktör med ett flertal stora projekt i bland annat Afrika. Både politiska och långsiktiga ekonomiska överväganden ligger bakom de kinesiska satsningarna.

Det finns skäl att fråga sig om Kina eftersträvar att genom sina omfattande satsningar, t ex företagsköp, långivning och handelsutbyte, utveckla en världshegemoni, inledningsvis med tonvikt på Syd.

VÄRLDSEKONOMIN, ÅR 2050

Land/regioners andel av global BNP, procent

Land/region	Andel år 2016	Andel 2050	Ledande ekonomier år 2050
Kina	18	20	1. Kina
Indien	7	15	2. Indien
USA	16	12	3. USA
			4. Indonesien
EU(27)	15	9	5. Brasilien
			6. Ryssland
Övriga världen	44	44	7. Mexiko
			8. Japan
Totalt	100%	100%	9. Tyskland
			10. Storbritannien

Källa: PwC: The World in 2050, 2017

GRÄNSLÖST KAPITAL OCH GLOBALT FÖRETAGANDE

Kapital för företagsinvesteringar korsar statsgränser på liknande sätt som varor och tjänster, turistresande, aktieinvesteringar, gästarbetares hemskick av pengar, utvecklingsbistånd, betalningsuppdrag och lån av privat eller offentlig karaktär. Tillsammans bildar sådana gränsöverskridande flöden en sammanbindande global väv, som blir allt tätare och för lekmannen svåröverskådlig. Den digitala utvecklingen innebär att transaktioner av alla de slag kan genomföras snabbt; med ett knapptryck kan investerare, och dessvärre även valutaspekulanter och kriminella, i realtid flytta tillgångar.

Ett flöde består av hemskick till familjen av intjänade pengar från världens nära 250 miljoner gästarbetare. Här rör det sig om ett stadigt växande belopp, i dagsläget drygt 550 miljarder dollar per år varav omkring 450 kommer utvecklingsländer till del. Med råge överstiger detta världens samlade offentliga utvecklingsbistånd, som rör sig om ungefär 125 miljarder dollar. Aktieköp, s.k portföljinvesteringar, och privat långivning till "utlandet" har en stor och tilltagande omfattning med sina nära 500 miljarder dollar och år.

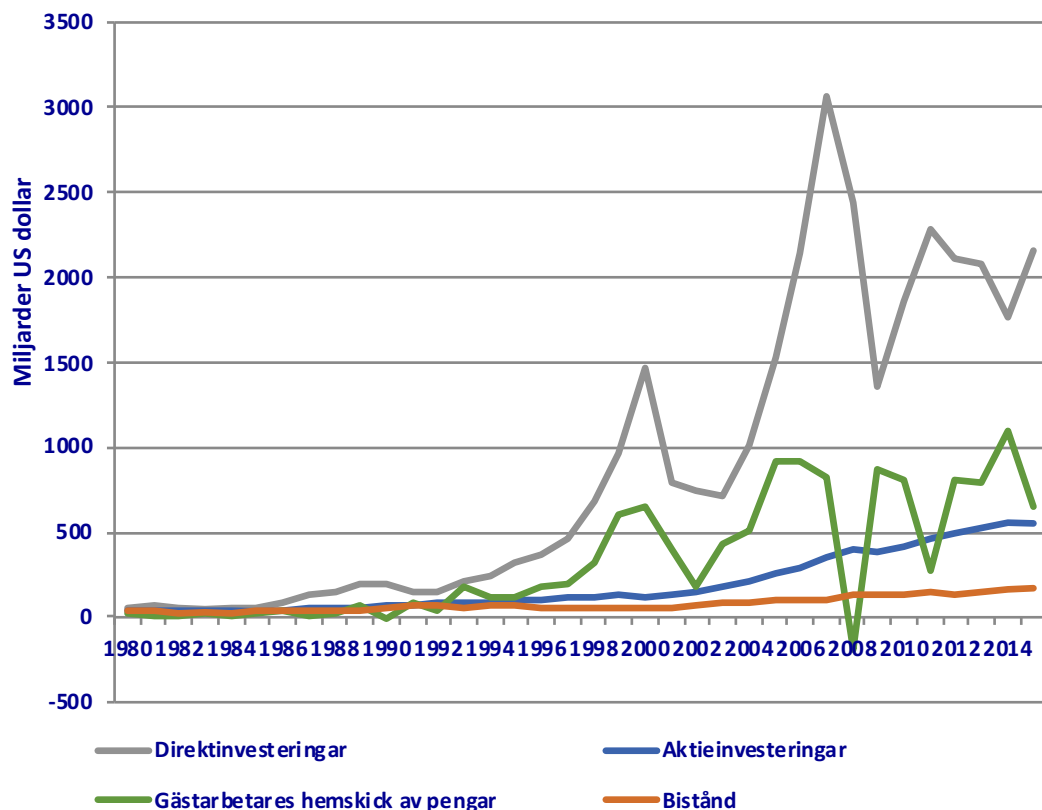
Väl att märka är att Sverige på den senare punkten inte är ett undantag. På svenska börsens lista över större företag, "large caps", svarar utländska investerare för 35 - 40 procent av kapitalet; flera av vad vi uppfattar som "helsvenska" bolag, en del med ikonstatus, är i själva verket till betydande del ägda av kapitalförvaltare från andra länder, t ex amerikanska pensionsfonder. På liknande sätt investerar svenska aktörer, t ex AP-fonder och privata sparfonder, omfattande medel på utländska börser.

De s.k. direktinvesteringarna, alltså det enskilt största globala kapitalflödet, har en alldeles särskild ställning i världsekonomin. Det rör sig om handfasta investeringar i företag främst på tjänste- och tillverkningsområden. Vanligtvis rör det sig om att ett större företag i landet X nyöppnar eller köper en filial, i form av ett dotterbolag, utomlands i landet Y. Sådana investeringar är långsiktiga och har inte sällan stor betydelse för värdlandets ekonomiska utveckling. Genom sådana direktinvesteringar eftersträvar det investerande moderföretaget att befästa och utveckla sina affärer, nå närhet till kunder eller producera till lägre kostnader. Motivet kan också vara att genom en direktinvestering komma åt en unik teknologi

eller patenterad uppfinning. Exempel på det senare är när utländska "jättar" köper upp svenska innovationspräglade mindre företag inom bio- och medicinteknik samt spelutvecklande bolag.

GLOBALA KAPITALFLÖDEN, ÅR 1980 - 2015

USD; i löpande penningvärde

Källa: Världsbanken

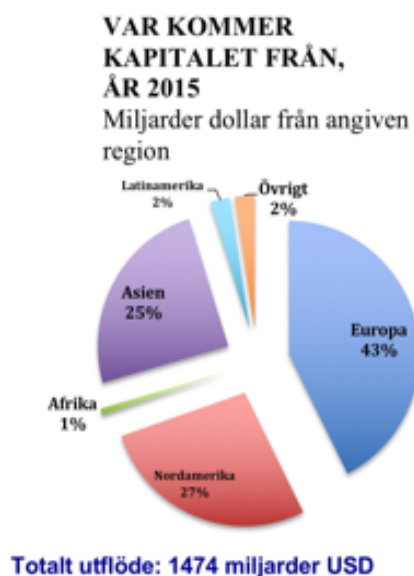
Med sin start under 1970-talet har internationella direktinvesteringar blivit ett allt mer markerat inslag i världsekonomin. I dagsläget rör det sig årligen om 2 000 miljarder dollar, men variationer mellan åren är påtagliga. Efter "rekordåret" 2006/07 följde den globala finansiella krisen och under några år framåt sjönk direktinvesteringarna för att på senare år åter växa, under 2015 med nära 40 procent. Investerande företag är, naturligt nog, beroende av konjunkturläget och bedömningar av utvecklingen på marknadssidan. Så var det tydligt exempelvis även i kölvattnet av terrorattentaten i New York och Washington år 2001.

Minskat flöde

Preliminära siffror för år 2016 visar en nedgång i flödet av direktinvesteringar, kanske 15 procent ner. Trots ett världsekonomiskt nuläge präglat av obalanser, jämförelsevis låg tillväxt och krishärdar, är de globala direktinvesteringarna på en hög nivå. En avgörande orsak till detta är att flera av de aktuella globala företagen ser över sina innehav och affärsmodeller med följder som försäljning av delar eller förvärv av verksamheter. Vissa amerikanska företag tar exempelvis "hem" utomlands stående finansiella tillgångar och investerar på den inhemska marknaden. Andra gånger säljs dotterbolag, där ett aktuellt exempel är franska PSA:s nyligen gjorda förvärv av GM:s europeiska Opel.

Huvudsakligen riktas världens direktinvesteringar till redan väl utvecklade industriländer som ingår i OECD-kretsen, bestående av 35 medlemsländer. Det är vidare från den kretsen av länder som globala investeringar främst härrör.

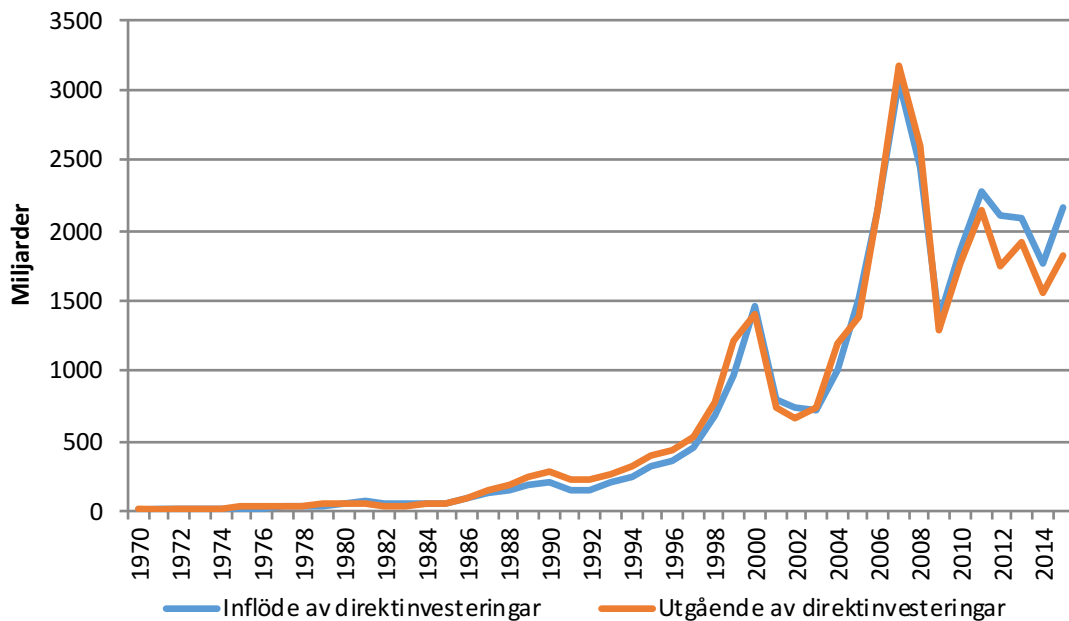
Allt mer betydelsefullt är att länder som Kina i ökad mån tillhör de utlandsinvesteraandes krets av länder, vilket illustreras av det kinesiska köpet av Volvo Cars. Till stor del sker dock Syd-länders investeringar i andra Syd-länder. Detta förhållande stärker ytterligare den pågående förskjutningen mot en värld där Syd-Syd-axeln intar en mer framträdande plats.

Källa: Wold Investment Prospects 2014 - 2016

GLOBALA DIREKTINVESTERINGAR, ÅR 1970 - 2015

Utgående-ingående direktinvesteringar, miljarder US dollar

Källa: Världsbanken

Multinationella företag

Världsarenans främsta ekonomiska rollinnehavare, vid sidan av nationella regeringar, är de multinationella, ibland benämnda transnationella, företagen. Omkring 80 000 sådana företagsbildningar existerar i världen. Utmärkande för dessa koncerner är att de genom hel- eller delägande i ett eller flera dotterbolag i utlandet bedriver verksamhet. Sammantaget anställs härigenom drygt 79 miljoner människor i över 800 000 filialer eller dotterföretag. Fler människor än familjeanhöriga är nära beroende av den lokalt bedrivna verksamheten, t ex kringsservice, komponentleverantörer och transportnäringen. I praktiken är således runt om i världen åtskilliga 100-tals miljoner människor i det dagliga livet nära beroende av dessa internationella dotterföretag.

I allt väsentligt gäller att ett multinationellt företag ägs och dirigeras från ett bestämt land och dess inhemska företagsledare på uppdrag av ägarkretsen. Det tillhör ovanligheten att kapitalägare i flera länder tydligt delar på det uppgivna ägaransvaret, dock finns undantag - exempelvis ABB (Schweiz och Sverige), Unilever (Storbritannien och Nederländerna) och Astra Zeneca (ursprungligen Storbritannien och Sverige). Det är en myt att tro globala

företagsbildningar utgörs primärt av något annat än ägarintressen i ett bestämt, identifierbart hemland.

Sex av tio multinationella företag återfinns, enligt en undersökning baserad på 5 000 av de största företagen, inom extraktiva industrin (olja och gruvor) och tillverkningsindustrin med kemi-och läkemedel, maskiner och tillbehör samt elektronik i förgrunden. De tjänsteproducerande företagen märks dock alltmer på världsarenan med bankverksamhet, handelshus och transporttjänster samt byggverksamhet och, men inte minst, it-och techsektorn. Ungefär en tredjedel av alla globala direktinvesteringar avser numera tjänstesektorn.

Techföretag

Särskild uppmärksamhet riktas i våra dagar på de globalt verksamma s.k. techföretagen. De senare är utifrån en avancerad innovationsförmåga fokuserade på olika segment inom det framryckande informationssamhället: mikroprocessorer, mobil kommunikation, robotar, internet och applikationer, e-handel, it-tjänster, blockkedjeteknik, och underhållsservice,mm. En synnerligen snabb utveckling pågår här. Många ser techföretag som en spjutspets in i framtiden; en portal till den "fjärde industriella revolutionen" och ett digitaliserat samhälle. Intensiv forskning och målinriktat utvecklingsarbete avseende hård - och mjukvara utmärker techföretagen.

Av världens 25 förnämsta globalt verksamma techföretag hör fler än hälften hemma i USA, närmare bestämt 14 av dem: Apple, Microsoft, Google, IBM, Intel och Cisco är välkända sådana "framtidföretag". Kina finns med på techkartan med tre företag, medan Taiwan/Kina hyser två och lika många återfinns i Sydkorea, mest känt är Samsung.

På listan hittar man även svenska Ericsson, mer bestämt på plats 20. Detta företag, med något av en ikonställning i mångas ögon, dras emellertid i dagsläget med affärsstrategiska svårigheter; företagets lyskraft och värdering har tillfälligt eller ej, avtagit.

Techföretagen värderas högt på världens börser; i åtskilliga fall till svindlande höjder. Högst prissatt är Apple med en värdering år 2016 om 586 miljarder dollar och en global försäljning om strax över 230 miljarder dollar. Motsvarande siffror för Ericsson är 27 respektive 29 miljarder dollar. Kinesiska Alibaba växer så att det knakar och värderas till lite över 200 miljarder dollar, medan omsättningen stannar vid 15 miljarder. Runt hörnet väntar 100-tals kinesiska it-företag med stark kompetens, en gigantisk hemmamarknad och uttalade ambitioner att bli globala spelare.

Hemhörighet och bransch

Globala koncerner vars totala tillgångar i det enskilda fallet är över 4 000 miljoner dollar, utgör en fjärdedel av alla multinationella företag, tillsammans förfogar de över hela 90 procent av alla bolagsägda tillgångar världen. Det är med andra ord de allra största, säg 1000, företagen som härskar på världsarenan.

MULTINATIONELLA FÖRETAGS HEMLAND, ÅR 2012

5 000 största globala företagens juridiska hemvist

Region	Andel av alla företag, procent	Andel av totala utländska tillgångar, procent
Europa	28	35
Nordamerika	25	34
- Kanada	4	3
- USA	21	30
Japan	10	11
Övriga industriländer	4	3
Alla utvecklingsländer	33	18
- Asien	30	14
Totalt	100	100

Källa: World Investment Prospects 2014

MULTINATIONELLA FÖRETAGS BRANSCHTILLHÖRIGHET, ÅR 2012
5 000 största globala företagen; procentuell fördelning på bransch

Sektor	Antal företag av alla i procent	Utländska tillgångar som andel av företagens totala, i procent	
Basnäringar	7	17	
Jordbruk, fiske	1		0
Gruvor, oljeutvinning	6		17
Tillverkning	61	53	
Fordon	4		8
Kemisk industri	8		10
Maskintillverkning	9		6
Elektriska apparater, mm	13		3
Tjänster	32	33	
Transporter, kommunikation	6		11
Handelsverksamhet	8		7
Energiförsörjning	2		7
Byggverksamhet	3		2
Totalt	100	100	

Anm. På grund av avrundningar stämmer inte alltid kolomnsummering
Källa: World Investment Prospects 2014 - 2016

Minskade vinster

Under det senaste årtiondet har de multinationella företagen som helhet minskat sin andel till 30 procent av världens samlade företagsvinster, motsvarande andel var för tio år sedan 35 procent. Fyra av tio multinationella företag uppvisade under samma period en total avkastning på insatt kapital under 10 procent, vilket anses ligga under en acceptabel avkastningsribba. För exempelvis flera stora amerikanska företag, t ex Ford och GE, var det produktion och försäljning på hemmamarknaden, alltså USA, som till minst 80 procent svarade för den globala koncernens hela vinst.

Det finns vissa tecken på att en del multinationella företag i dagsläget omprövar sittt globala engagemang i form av direktägda dotterföretag runt om i världen. Naturligt nog gäller detta i första hand sådana storföretag som har en betydande hemmamarknad att tillgå och i mindre mån de koncerner som har en produkt- eller volymmässigt liten nischmarknad.

Ett skäl till omprövning av företagets globala struktur och strategi är att lönenivåer i Kina och en del andra "låglöneländer" stiger och gör utlandstillverkning mindre lönsam. Ett andra skäl är att de globala företagens utrymme för att flytta vinster och göra andra finansiella dispositioner i syfte att minimera, helst helt undvika, skatter, steg för steg krymper. Regeringar världen över och deras internationella fora diskuterar och vidtar åtgärder syftande till ökad transparens och kontroller liksom regeländringar som medför en klart ökad vinstbeskattning. Dessutom är det, och på lite sikt det nog viktigaste, så att flera multinationella företag på en viss lokal marknad möter en ökad konkurrens från inhemska företag, vilka genom teknisk och produktionsmässig kompetens börjar mäta sig väl med det utländska dotterbolaget. Kunskaper och innovationsförmåga liksom skickligt företagsledande är inte längre egenskaper som är förbehållna amerikanska, japanska och europeiska storföretag.

Till bilden hör även att den digitala utvecklingen börjar möjliggöra nya produktionsmönster. Robotar i tillverkningsprocessen, 3D-baserad tillverkning på plats och andra inslag kommer sannolikt att i hög utsträckning påverka industriell produktion och var den förläggs. Närmare kund och småskaligt torde bli ett mantra möjligt att omsätta i handling.

Det här sagda betyder inte alls att den ekonomiska världsordningen förändras dramatiskt under överskådlig framtid. De multinationella företagen är och förblir en viktig ingrediens i den globala ekonomin, även om affärsmodeller omprövas och förnyas på sina håll.

Unika varumärken

Unika varumärken, eller "brands", är den immaterialrättsliga tillgång som har en betydande vikt i den globala, konkurrensutsatta konsumtionen. Miljarder människor känner igen och styrs medvetet eller omedvetet konsumtionsmässigt av varumärken som Apple, Disney, H&M, Samsung, Amazon, Alibaba, Tata och Facebook. Innehav av globalt inarbetade varumärken utgör i växande mån ett internationellt verksamt företags angelägnaste och högst värderade tillgång tillsammans med patent, innovationsförmåga, dvs förnyelsekraft, och kraftfullt ledarskap med global räckvidd.

HÖGST VÄRDERADE GLOBALA VARUMARKEN, ÅR 2016

Miljarder kronor

1	Apple	Informationsteknologi	USA	1280
2	Google	Informationsteknologi	USA	685
3	Microsoft	Informationsteknologi	USA	625
4	Coca-Cola	Drycker	USA	486
5	Facebook	Informationsteknologi	USA	437
6	Toyota	Fordon	Japan	349
7	IBM	Informationsteknologi	USA	344
8	Disney	Fritid/underhållning	USA	328
9	McDonald's	Restauranger	USA	325
10	GE	Tillverkningsindustri	USA	305
11	Samsung	Informationsteknologi	Sydkorea	300
12	Amazon	Distribution	USA	292
13	AT&T	Informationsteknologi	USA	270
14	BMW	Fordon	Tyskland	239
15	Cisco	Informationsteknologi	USA	236

Källa: Veckans Affärer

För och emot globala företag

Kritiken av de multinationella företagen har inte sällan varit stark och bottnad i ett ideologiskt betingat synsätt. På 1970-talet och en tid därefter framställdes det multinationella företaget som en glupsk kapitalistisk bläckfisk vars giriga tentakler greppar tag om förklamade regeringar, utsugna arbetare och manipulerade konsumenter. Med tiden har sådan kritik ebbat ut, även om den på sina håll, fast i något mildare form, alltjämt existerar. Ett exempel är de nog så högljudda röster i bland annat USA som anklagar företag för att flytta jobb utomlands och därmed ställa amerikanska arbetare på bar backe. Ett andra fall är den tilltagande massiva kritiken av en del stora företags aggressiva skatteplanering syftande till att minimera vinstbeskattningen.

De multinationella företagens positiva roll i rådande ordning för världsekonomin är numera något av en etablerad och oomtvistad sanning.

Få är de som förnekar att detta slag av företagsbildningar är en central drivkraft bakom världshandel och tillkomst av nya produkter och tjänster, arbetstillfällen och skatteintäkter. Regeringar, oaktat politiska förtecken, söker med ljus och lykta efter etableringar från dessa företags sida. Återigen, Sverige och Göteborg är här inget undantag; politiker och myndigheter nära nog hyllar och starkt välkomnar deras etablering och affärsnärvaro.

Privata sektorn behövs

Med tiden har näringslivet, däribland multinationella företag, öppet tillskrivits en vital roll för utvecklingen i fattiga länder; det räcker inte med statliga och ideella biståndsinsatser - "u-hjälp". Utveckling måste bygga mer på entreprenörskap och produktiva ekonomiska investeringar i den lokala miljön.

Näringslivet tillmäts även ha en kardinal roll i de omställningar som klimatförändringen kräver. I en debattartikel klargörs den svenska regeringens hållning av Ardalan Shekarbari, civilminister för socialdemokraterna: "Jag har ibland fått frågan om det är rimligt att svenska företag ska tjäna pengar på andras olycka. Mitt svar är enkelt: De globala utmaningarna kommer aldrig att klaras av om inte den privata sektorns resurser och innovationskraft mobiliseras" (Dagens Industri, 2017-02-17).

Det samarbete som exempelvis svenska biståndsorganet Sida numera har med privat svenskt näringsliv, torde varit mindre tänkbart för säg 15-20 år sedan. Attityder har ändrats och ökade insikter har påverkat många samhällsaktörers förhållningssätt till de globalt verksamma företagen.

På global liksom nationell nivå har stegvis övervakningen av de globala företagen och deras verksamhet tilltagit. Såväl OECD som ILO liksom FN och andra fora har sedan länge utfärdat riktlinjer och antagit konventioner med en normerande och reglerande karaktär. I dagsläget överväger flera nationella regeringar åtgärder som syftar till ökad insyn i de globala företagen.

Enskilda företagskoncerner har utarbetat "etiska koder" för sitt uppträdande, allt för att verka i tidens anda. De självreglerande åtgärderna är att se som ett resultat av externa påtryckningar och ett egenintresse av att framstå som en legitim samhällsaktör. Aktieköpare, konsumenter, långgivare och anställda resonerar allt oftare i etiska och moraliska banor. Företagsledare uppträder numera mer än gärna för att uttala sitt stöd för etiskt uppträdande och sin vilja att bidra till en bättre värld. Hållbarhet och etik har i bästa fall blivit ett något fastare inslag i vår tids affärskultur. Men åtskilliga fall på lurendrejeri och svindleri, ofattbart höga bonusersättningar och andra giriga beteenden, avslöjas likväl nästan dagligen runt om i världen – även i vårt land.

MULTINATIONELLA FÖRETAG SOM GLOBALA AKTÖRER

Positiva sidor som omtalas

- Multinationella företag är huvudaktörer i den globala ekonomiska sammanlänkningen mellan länder. De bidrar till fredsskapande genom ett ömsesidigt beroendeskapande som få vill eller har råd att äventyra
- Man medverkar till en effektiv hushållning med jordens resurser och världshandel, bl a genom att organisera produktion i form av "globala värdekedjor" till gagn för många. Prisvärda varor och tjänster når konsumentmarknaden
- I länder man etablerar dotterföretag tillförs investeringskapital, teknologiskt kunnande och produktivitetstänkande; generellt ökar värdlandets globala konkurrenskraft och välstånd. Kvalificerad yrkesutbildning liksom ledarutbildningar anordnas för i värdlandet lokalt rekryterade personer
- I värdlandet tillskapas arbetstillfällen med lönenivåer ofta överstigande de gängse i landet; ökad köpkraft stimulerar landets ekonomiska utveckling
- Etablering av dotterföretag i ett land medför ett ökat tillträde för landet till världsmarknaden eftersom dotterbolaget exporterar och importerar, och därigenom vinnas erfarenheter giltiga också utanför egna fabriksstängslan

- Vårdlandets skattebas växer genom beskattning av lokalanställda, underleverantörer och bolagsskatt för dotterföretaget
- Dotterföretagens etablering i vårdlandet ger upphov till lokala underleverantörer och omfattande kringserviceverksamhet
- Till följd av världskoncernens omfattande etableringar och affärsverksamhet, skapas styrkemässigt underlag för avancerad forskning och utveckling som även kommer enskilda etableringsländer till del
- Fabriksanställda i vårdlandet utvecklas till en yrkeskunnig "arbetarelit" med moderna förtecken och en kollektiv vilja att påverka löner och andra förhållanden på arbetsplatser; bildandet av fackliga sammanslutningar och verksamhet blir något naturligt

Avigsidor som omtalas

- Det globala företags etablering i ett visst land medför ofta ett inflytande över lokal ekonomi och politik; detta kan medföra en avsiktlig eller omedveten otillbörlig påverkan på lokala demokratiska processer och snedvridningar i samhällsekonomin. Dotterföretaget kan i svagt utvecklade länder bli så att säga en stat i staten
- Lokal arbetskraft utnyttjas på ett oanständigt sätt genom låga löner, långa arbetsdagar och andra usla villkor, exempelvis undermåligt skyddsarbete och farlig arbetsmiljö
- Närvaron av ett resursstarkt dotterbolag kan resultera i att lokala företag konkurreras ut eller att entreprenörskap på annat sätt förhindras om det inte stämmer med dotterföretagets strategi
- Det multinationella företaget söker traditionellt förlägga produktion till ett land med relativa kostnadsfördelar. Hemlandet, t ex USA och Sverige, kan på så sätt förlora arbetstillfällen, "jobbutflyttning"

- Etablering kan medföra en rovdrift på landets naturtillgångar; ett överutnyttjande som är kortsiktigt och kanske inte gynnar landets långsiktiga utveckling
- Närvaron ökar sannolikheten för korruption; lokal maktelit kan sko sig genom mutor från dotterbolaget i syfte att få fördelar, t ex vid tillståndsprovning och skydd mot konkurrens
- Koncerners världsomspännande etableringar öppnar för avancerad skatteplanering och skatteflykt, bl a innebärande att vinster trollas bort genom internfaktureringar och manipulerad prissättning. Så kallade skatteparadis uppträder som viktiga aktörer på världsscenen
- Det kan förekomma att en etablering och i dess kölvatten nya synsätt och värderingar kolliderar med lokal kultur och förhållningssätt

GLOBAL MIGRATION

Människors fysiska förflyttning för att permanent eller temporärt finna annan vistelseplats, är ett viktigt inslag i det globala mönstret. För studier, arbete eller av politiska skäl rör sig många över gränserna, långt mer så idag än någonsin tidigare.

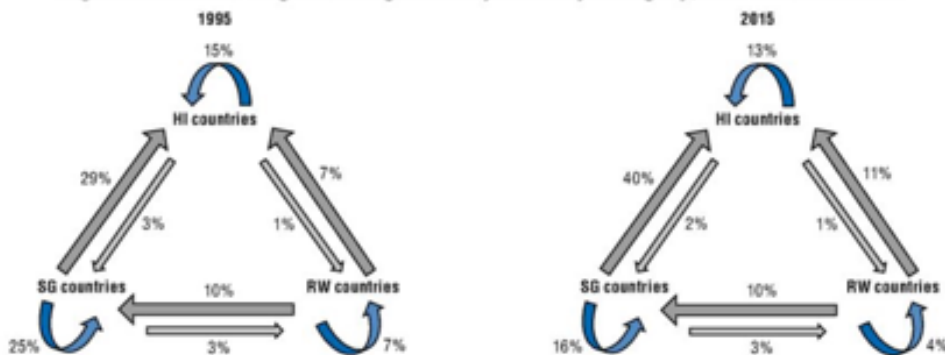
De sammantagna migrationssiffrorna i världen är svindlande. Exakta tal är svåra att få fram, men de siffror vi har anger storleksordningen. Man beräknar att det år 2015 fanns 250 miljoner gränsöverskridande migranter i världen, en tredubbling sedan år 1960. Antalet interna migranter, dvs. inom det egna landet, var tre gånger större, 740 miljoner. Orsakerna till "intern flykt" är ofta politiska (undvika öppna konfliktområden), livsmedelsbrist till följd av exempelvis torka, men även önskan om en bättre framtid i stadsmiljöer.

Till det kan läggas en världsomfattande undersökning gjord av Gallup år 2010 av hur många som skulle vilja emigrera – enligt undersökningen som bygger på 750 000 intervjuer i 150 länder, handlar det om 630 miljoner människor.

Om man delar in världen i höginkomstländer (HI), tillväxtländer (SG) och övriga länder (RW) så är det främst flyttströmmarna från tillväxtländer till höginkomstländer som har ökat under den senaste tjugoårsperioden, från 29 procent av all migration till 40 procent, medan strömmarna mellan tillväxtländer relativt sett har minskat från 25 procent till 16 procent. Migrationen från låginkomstländer till tillväxtländer är oförändrad, tio procent, medan flödet från dessa till höginkomstländer har ökat från sju till 11 procent (se bilden).

3. RECENT TRENDS IN INTERNATIONAL MIGRATION

Figure 3.1. Share of global migration by country category, 1995 versus 2015

Note: The straight arrows represent migration between country categories (e.g. SG to HI); the circular arrows represent migration within a category (e.g. migration from one SG country to another). Shares are computed on the bilateral database of UNDESA (2015) and include 89% of total migration in 1995 and 87% in 2015.

Source: Authors' calculations based on UNDESA (2015), *International Migration Flows to and from Selected Countries: The 2015 Revision* (database), www.un.org/en/development/desa/population/migration/data/empirical2/migrationflows.shtml and a new three-way country classification.

Enligt OECD är drivkraften för att flytta till ett annat land främst ekonomisk, men också en strävan att uppnå ett bättre liv i icke-materiella aspekter ("Well being"). Trots en högre ekonomisk tillväxttakt i tillväxtländer har de absoluta inkomstskillnaderna till höginkomstländer ökat. Migration är kostsamt, vilket förklarar ökningen med stigande inkomster i tillväxtländer. Det finns emellertid en brytpunkt som har beräknats till en BNP per capita om ca 7 200 US-dollar (PPP 2011) där benägenheten att emigrera avtar. Eftersom antalet människor i länder med stigande BNP per capita upp till detta belopp kommer att öka mer än antalet i länder med inkomster som stiger däröver kan ökningen i migration väntas fortsätta tillta under kommande decennier.

Förekomsten av immigrantnätverk i mottagarlandet (landsmän, släktingar, bekanta) är av stor betydelse för valet av destination. En underliggande

faktor för migrationen är demografisk obalans – yngre människor flyttar från länder med överskott på unga till länder med åldrande befolkningar.

Utbildningsnivån bland migranter stiger. Av immigranter till höginkomstländer har 29 procent akademisk utbildning och 38 procent är yrkesutbildade (IMF 2015).

Väpnade konflikter och hot om våld har ökat antalet flyktingar i migrationen, men utgör ändå en mindre del av flyttströmmarna. UNHCR beräknade i slutet av år 2015 antalet flyktingar till när 20 miljoner (asylanter och asylsökande), varav hälften kommer från tre länder: Syrien, Afghanistan och Somalia. Nära nio av tio flyktingar finns i låg- och medelinkomstländer.

De flesta studier kommer fram till att den ökade migrationen i förening med tilltagande kapitalrörlighet har bidragit till ekonomisk utveckling på global nivå, dels genom en bättre matchning mellan arbetskraft och kapital, dels genom remitteringar av pengar från immigranter i höginkomst- till medel- och låginkomstländer.

Överskott av unga vuxna med högre utbildning i många tillväxtländer har medfört att de negativa effekterna av 'brain drain' är begränsade.

En nyligen utförd studie från IMF om immigrationens långtidseffekter i 18 höginkomstländer, däribland Sverige, visar att även om de initiala kostnaderna för mottagarlandet kan vara betydande, i synnerhet för flyktinginvandring, så tenderar ökningen av välstånd på sikt att ge ett positivt saldo. Det gäller både för låg- och för högutbildade immigranter, och för arbetskrafts- och flyktinginvandring. Skillnader i sysselsättningsgrad och inkomster mellan de senare grupperna är på lång sikt (10 år eller mer) små, men etableringstiden för flyktingar är längre och kostsammare. Välståndsvinster av immigration i form av inkomst per capita och produktivitetstillväxt tenderar att fördelas brett i befolkningarna (Se Jaumotte, Koloskova & Saxena, VOX/CERP 2017-01-12).

INTERNATIONELL TURISM - INDIVIDERS GLOBALISERING

Ett starkt inslag i vår "globala värld" är flödet av människor som reser utomlands och på så sätt söker nya avkopplande upplevelser eller ett försörjande jobb. Det senare illustreras av de omkring 250 miljoner individer som mer eller mindre tillfälligt är anställda utanför sitt hemland. Väsentligt mycket mer omfattande är den internationella turisttrafiken, inklusive affärsresande och liknande, som ger möjlighet att ta del av främmande kultur, höra andra språk än modersmålet, knyta nya sociala band och som bäst också upptäcka nya perspektiv på tillvaron.

Turistnäringen svarar globalt för nio procent av världsekonomin och ger sysselsättning, direkt och i underleverantörsledet, åt 290 miljoner anställda och företagare - 1 av 11 arbetstillfällen i världen.

År 2015 företogs nära 1,2 miljarder internationella turistresor. 20 år tidigare var motsvarande siffra strax över 500 miljoner - alltså en fördubbling av resandet under perioden. Europa är den främsta destinationen med i dagsläget fler än 600 miljoner ankomster till främst Spanien, Italien och Grekland samt Frankrike. Var femte resande ställde samma år färden till ett asiatiskt land medan Afrika och Mellanöstern vardera fick drygt 50 miljoner besökare. Kina tilldrar sig ett stadigt ökat intresse och är nu med sina årligen nära 60 miljoner besökare den fjärde mest frekventerade destinationen i världen.

Ett ökat internationellt resande liksom globala transporter av annat slag har en del negativa påverkningar, exempelvis miljömässigt. Flyget bidrar till utsläpp av bl a Co₂, medan sjötransporter medför ökad nedskräpning av våra hav. De gränskorsande resenärerna kan bli bärare av smittsamma sjukdomar som snabbt kan sprida sig. Fauna och flora riskerar att till följd av globaliseringen utsättas för nya arters ankomst. Sådana invasiva arter kan allvarligt störa existerande ekosystem.

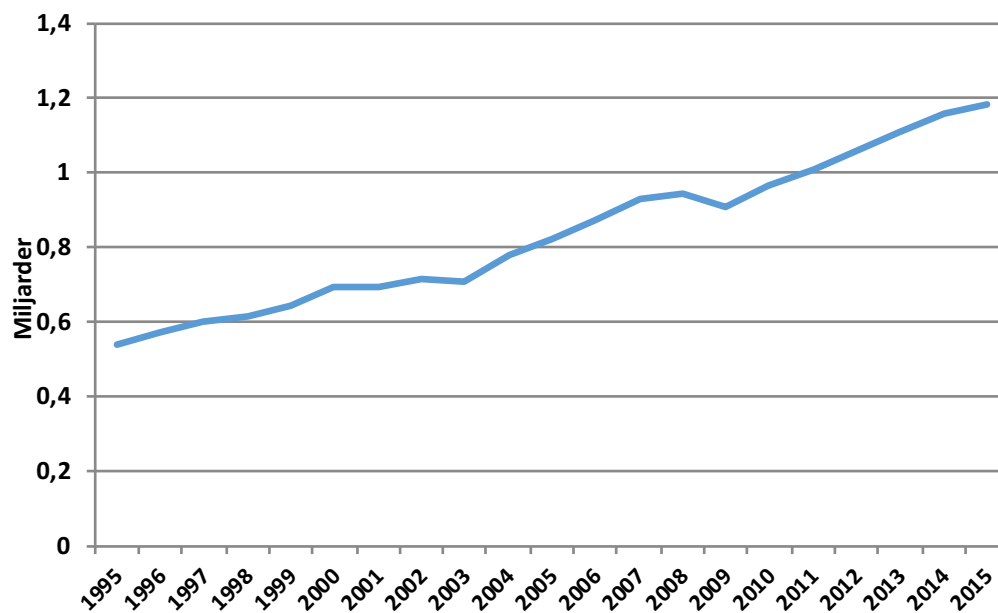
För tidigare helt slutna länder som Ryssland och Kina gäller att allt fler invånare kan och har råd att fara utomlands. Utresande från sistnämnda land spenderade år 2014 hela 165 miljarder dollar på besök i annat land; detta innebär att kineser svarade för mer än 13 procent av världens totala

turistintäkter. Kanske kan resenärer från dylika länder och politiska miljöer, genom utlandsvistelsen få nya intryck och upplevelser som har en i varje fall långsiktig relevans för det egna landets utveckling.

Studier i annat land än det egna, affärsbesök, anställning och mer egentlig turism ger upphov till ett globalt resande som tilltar med 3-5 procent årligen. Därigenom vidgas kontaktytor mellan människor med skilda bakgrunder och synsätt. Och broar kan byggas samtidigt som "främmande" länder och kulturer börjar avmystifieras. Man kanske kan tala om en "globalisering på individnivå".

GLOBAL TURISM, ÅR 1995 - 2015

Antal ankomster per år

Källa: United Nations World Tourism Organization

DEN DIGITALA REVOLUTIONEN

Vad vi kallar globaliseringen under de senaste trettio åren, med framväxt av transkontinentala produktions- och värdekedjor, har möjliggjorts av den digitala revolutionen. Uppkomsten av en världsomspännande infrastruktur för omedelbar informationsöverföring och kommunikation, med avancerade funktioner för lagring och bearbetning av data samt inte minst styrning av produktionsprocesser och logistik, kan beskrivas som ett tredje historiskt steg i mänsklighetens kunskapsutveckling, med uppkomsten av skriften som det första och Gutenbergrevolutionen (tryckpressen med rörliga typer) som det andra.

Den digitala revolutionens betydelse mångfaldigas av att den innebär en revolutionering av kunskapsproduktionen på alla andra teknik- och vetenskapsområden. Antagligen befinner vi oss ännu bara i början av denna utveckling. År 1965 gjorde Gordon Moore, en av grundarna till elektronikföretaget Intel, observationen att antalet transistorer i kretskort tenderade att fördubblas var adertonde månad. Denna utveckling har fortskridit med inventionen av integrerade kretsar av halvledarmaterial på kiselplattor, och enligt vad som idag kallas Moore's lag, fördubblas den digitala kapaciteten var tolfte månad.

Enligt många bedömare står vi idag inför ett nytt skede i den industriella revolutionen med utveckling av artificiell intelligens och robotisering som kommer att möjliggöra automatisering av produktion i en aldrig tidigare skådad omfattning och kvalitet. Sannolikt kommer detta att driva på strukturomvandlingen i globala skala på ett omvälvande sett, men hur detta kommer att gestalta sig är i hög grad ovisst. Antagligen kommer utvecklingen att präglas av en paradoxal motsättning mellan å ena sidan oanade tekniska möjligheter, å den andra en avsmalnande ekologisk nisch för det globala samfundet.

Osäkerheten om vart utvecklingen kommer att föra oss måste betraktas som mycket stor. Om det ska vi göra några reflektioner i ett avslutande avsnitt.

REFLEKTIONER MED SIKTE PÅ FRAMTIDEN

Sedan industrialismens uppkomst i England i slutet av 1700-talet och spridning till den europeiska kontinenten och Nordamerika, med starkt ökad produktion och internationell varuhandel som följd, har världsekonomin utvecklats genom på varandra följande tjugo- till trettioåriga expansions- och stagnationsfaser:

1790-1817	Expansion
1818-1851	Stagnation
1852-1872	Expansion
1873-1896	Stagnation
1897-1914	Expansion
1914-1917	Världskrig
1918-1938	Stagnation
1939-1945	Världskrig
1946-1973	Expansion
1974-1988	Stagnation
1989-2008	Expansion
2009-	Stagnation

Empiriskt är dessa tjugo- till trettioårsskiften mellan tillväxt- och stagnationsperioder i världsekonomin väl belagda, men det finns ingen konsensus om vad det är som driver utvecklingen (egentligen lika lite som den fundamentala mekanismen bakom de kortsiktiga konjunkturrörelserna är invändningsfritt klarlagd).

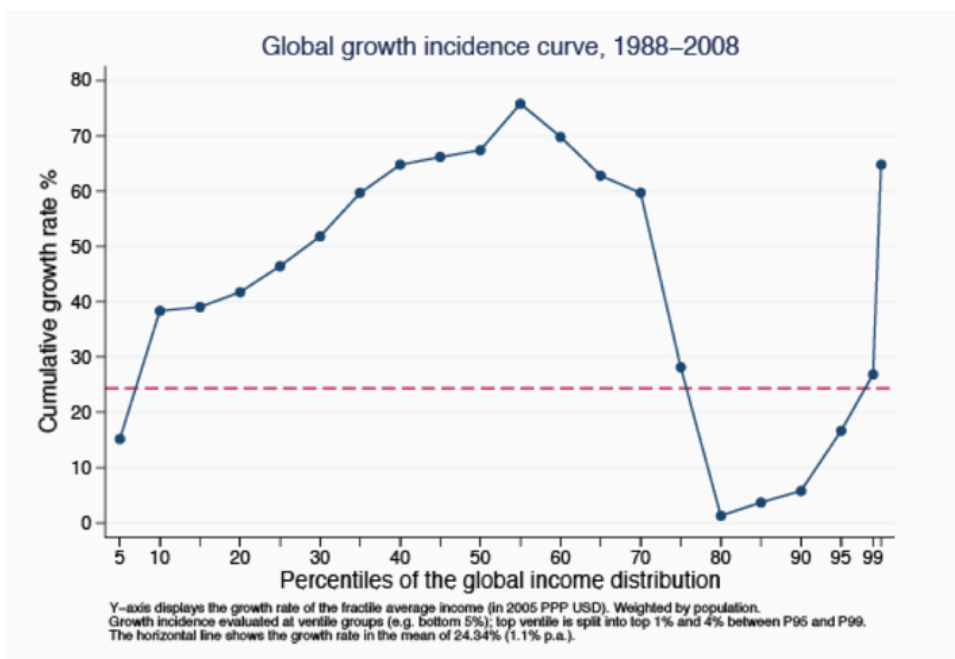
Om rörelsemönstret består kan man vänta att den lägre tillväxttakt för produktivitet och världshandel som visat sig i åren efter finanskraschen - med följande protektionistiska tendenser - kommer att hålla i fram till år 2030 ungefär. Men det är inte säkert.

Även om de långa vågornas regelbundenhet är påtaglig i backspegeln, så är framtiden alltid fundamentalt oviss och osäker. Tyngdpunktsförskjutningen under den senaste expansionsperioden - "globaliseringen" - från mogna ekonomier i Nordamerika och Västeuropa till Kina och andra tillväxtländer i Syd är ett skifte av större historisk betydelse än dessa tidigare fasskiften. Mekanismerna kan ha förändrats.

Ändå kan man kanske inom denna förklaringsram ställa ett antal frågor inför framtiden i ett medellångt tidsperspektiv.

Ökade inkomster och minskade klyftor i världsmåttstock

Enligt en rapport från Världsbanken av Christoph Lakner och Branco Milanovic (Global Income Distribution, 2013) har den senaste expansionsperioden i världsekonomin i åren 1988 till 2008 medfört "den mest djupgående omstöpningen av individuella inkomster i global skala sedan den industriella revolutionen".

Diagrammet, som är hämtat från rapporten, är konstruerat så att världens alla inkomsttagare är ordnade efter inkomst längs den horisontella axeln, med dem som tjänar mest längst till höger och de som tjänar minst längst till vänster. Man har sedan delat in dem i tjugondelar och noterat inkomsten i

den nedre delen av varje sådan grupp för åren 1988 och 2008. Inkomstökningen mellan dessa tillfällen anges längs den vertikala axeln; därtill redovisas även inkomstutvecklingen för den procent av världens befolkning som har de allra högsta inkomsterna, vars kurva som synes pekar kraftigt uppåt.

De största relativa inkomstökningarna har emellertid inte ägt rum i toppen, utan mellan den 35:e och 70:e percentilen, dvs. för dem som befinner sig i den mittersta tredjedelen av den globala inkomstskalan och har en tredjedel av jordens befolkning under sig i inkomsthänseende, och en tredjedel över sig. Räknat i 2005 års köpkraftsjusterade US- dollar har realinkomsterna i detta intervall ökat med mellan 60 och 75 procent. Från den 70:e percentilen faller inkomstökningarna kraftigt till strax över noll för den 80:e. Därefter stiger det igen, varav mycket brant för den översta procenten.

Materialet tillåter identifikation av var i världen olika inkomstgrupper är koncentrerade. De som befinner sig i den mittersta tredjedelen med de största inkomstökningarna finns i nio fall av tio i asiatiska tillväxtländer. Medianinkomsten i kinesiska städer har under perioden ökat med en faktor av tre, de thailändska och indonesiska medianinkomsterna med en faktor av två, och den indiska med 1,4.

Den grupp som har ökat sina inkomster minst finns i mogna ekonomier. En överväldigande majoritet av dem mellan de 75:e och 80:e percentilerna, där inkomsterna knappast ökat alls, finns i vad vi kallar "den rika världen". Men inte var som helst där utan i den nedre halvan av inkomstskalan i länderna. Under perioden har den tyska medianinkomsten ökat med endast sju procent, i Japan har den fallit i reala termer.

Under intryck av den översta procentens kraftiga ökning av inkomsterna i förening med den svaga inkomstutvecklingen för dem i den nedre delen av inkomstskalan har vi i väst sedan 1980-talet tenderat att uppfatta ökade inkomstskillnader som en mer eller mindre allmän trend i vår tids globaliserade marknadsekonomi. Men ser vi den globala marknadsekonomi i dess helhet har inkomstskillnaderna minskat mellan åren 1988 och 2008.

Visserligen är den globala ginikoefficienten fortfarande mycket hög, cirka 0,70, men den har fallit med två ginipoäng under de senaste tjugo åren av globalisering. Om vi använder det andra brukliga måttet för inkomstspridning, avståndet mellan 10:e och 90:e percentilen, så är utjämnningen mycket påtaglig i global skala. Den globala medianinkomsten har ökat med nära 70 procent i perioden.

Kort sagt: vad diagrammet visar är att de kraftiga inkomstökningarna i den ekonomiska eliten inte kunnat förhindra att en ökad global inkomstutjämnning ändå har ägt rum, detta i kraft av å ena sidan framväxten av en ny global medelklass av bättre ställda arbetare och mellanskikt i Öst, och å andra sidan en stagnerande inkomstutveckling för stora delar av den lägre medelklassen och arbetarklassen i de gamla industriländerna i Väst.

Även om man ska vara försiktig med att tolka direkta samband mellan materiella förändringar och politiska reaktioner, så finns sannolikt en del av förklaringen till framväxten av globaliseringskritiska och nationalistiskt populistiska strömningar i EU och Förenta staterna i dessa omständigheter.

Ekologisk hållbarhet

Som en följd av den globala inkomstutvecklingen under expansionsperioden 1989 till 2008 har cirka en tredjedel av jordens befolkning tagit steget från relativ fattigdom till masskonsumtionssamhället. Vilka omställningsbehov ställer det världssamfundet inför?

Det gäller såväl påverkan på jordens ekosystem och klimat som hushållningen av ändliga naturresurser. Numeriska cirkulationsmodeller för ekosystem och klimatförändringar är ofullständiga, och någon konsensus om "peak" för naturtillgångar, dvs. när reserver börjar sina, finns inte. Omställningsbehov kan visa sig mer akuta än nuvarande antaganden, men dagens prognoser kan också slå fel i motsatt riktning likt tidigare larm om skogsdöd och försurning. Om Romklubbens datorkörningar över förbrukning av ändliga naturresurser i slutet av 1960-talet varit korrekta hade i stort sett allt varit slut nu. Samtidigt kan risker som idag är okända eller underskattade falla ut med oväntade effekter. Osäkerheten är stor och med tanke på potentiellt stora skadeverkningar bör en försiktighetsprincip vara vägledande.

Det finns i sammanhanget reella intressekonflikter mellan gamla och nya industriländer, liksom mellan olika befolkningsgrupper inom länder. Omställning behöver understödjas av både nationella och internationella fördelningssystem för solidarisk kostnadsspridning för att motverka friktioner och motstånd. Att Skandinavien i internationell jämförelse i vissa avseenden ligger långt framme när det gäller anpassning till ekologiska villkor hänger sannolikt samman med att den nordiska välfärdsmodellen främjar strukturomvandling genom att sprida kostnader för grupper och individer genom skattefinansierade system. Inom FN:s ram har medel fonderats för att understödja omställning i fattiga länder, men det är långt ifrån tillräcklig och läget försämras av att Trump-administrationen drar tillbaka Förenta staternas bidrag.

Individuella konsumtionsval och marknadskrafter räcker inte för den omställning som krävs. Stora offentliga investeringar för systemutveckling är sannolikt avgörande. Befinner vi oss i en längre stagnationsperiod för världsekonomin med finansiell turbulens kan det verka hämmande för detta. Men politiskt styrda investeringar för ökad hållbarhet kan också verka stabiliserande för den ekonomiska utvecklingen.

Tyngdpunktsförskjutning från väst och nord till öst och syd

En tyngdpunktsförskjutning äger rum i världsekonomin, från väst och nord till öst och syd. Ett utslag är den globala inkomstfördelningens förändring, som vi såg ovan. Under den senaste expansionsperioden passerade det samlade produktionsvärdet i tillväxt- och utvecklingsländer de mogna ekonomiernas.

Samtidigt har produktionen allt mer knutits samman i globala värdekedjor som präglas av kunskapsöverföring från centrum till periferi. I förlängningen hamnar centrum i rörelse. Världens folkrikaste land Kina har sedan 1970-talet förvandlats från global landsbygd till världens verkstad och har nu med stora investeringar i utbildning och FoU ställt in siktet på att bli en del av mänsklighetens kunskapscentrum.

Efterkrigstidens teorier om neoimperialism och ojämnt byte (Amin, Wallerstein, Frank) har visat sig felaktiga. Det är inte 'delinking' och folkhushållning i nationellt oberoende som har brutit underutvecklingens onda cirklar utan integration i den internationella marknadsekonomis arbetsdelning och specialisering. Men avgörande för de länder som varit

framgångsrika tycks ha varit vad man kan kalla 'nationell koherens', dvs. starka inhemska institutioner, normsystem och statsledningar som har kunnat balansera utländska investerare och transnationella företag.

Förenta staterna, som i mitten av 1900-talet avlöste Storbritanniens hegemoni i världsekonomin under 1800-talet, har fortfarande en vetenskapligt och teknologiskt ledande position i världen, men med avtagande inventionskraft och eftersläpande realekonomi i förhållande till catch up-effekter i omvärlden. Den globala ekonomin präglas av stora finansiella obalanser med epicentrum i den anglosaxiska finansiella sektorn. En allt större andel av de finansiella tillgångar i världen motsvaras inte av realtillgångar utan av skuldberg. Brister kedjorna av förtroenden någonstans kan det utlösa en lavin av kapitalförstöring. På det ena eller andra sättet kommer obalanser att korrigeras av marknaden, i bästa fall genom politiskt koordinerade mjuklandningar, i värsta fall genom okontrollerade krascher.

Den institutionella ram för stabilitet och internationell samverkan som upprättades i västvärlden under Förenta staternas hegemoni efter det andra världskriget – Bretton Woods-systemet med IMF, Gatt-WTO, Världsbanken m.m. – står på skakiga ben i förhållande till de nya ekonomiska stormakter i öst och syd som integrerats i den internationella marknadsekonomin. Efter sammanbrottet för kalla krigets duopolistiska världsordning har vi gått mot en mer polycentrisk värld med regionala institutioner som EU, BRIC, APEC och SCO. US-dollar är fortfarande världens främsta handels- och reservvaluta, men utmanas av Euron och av den kinesiska Yuanen. Reala maktförskjutningar i global skala har orsakat sättningar i grunden för världsekonomin institutionella ramverk, sannolikt med politisk turbulens och finansiell instabilitet i spåren.

Att en stor del av världens produktion sker i globala värdekedjor för varor och tjänster gör samtidigt att en återgång till traditionell protektionism inte förefaller möjlig. Men politiska reaktioner på globaliseringen kan minska flödena av halvfabrikat och insatsvaror över gränserna, med negativa konsekvenser för välståndsutvecklingen.

Den tekniska utvecklingen kan bana väg för mer lokala produktionssystem än dagens globala, men det förutsätter sannolikt att världsekonomin går in i en ny expansionsperiod med ökade investeringar som kan driva utvecklingen.

Förenta staterna har en överlägsen militär styrka i världen, men den historiska erfarenheten av 1900-talet är att militära medel inte längre är ändamålsenliga för att nå politiska eller ekonomiska mål i stor skala. Det får ses som ett betydande framsteg i mänsklighetens utveckling. Men USAs finansiella kris och svårigheter att klara nya stora militära åtaganden skapar ett vakuum som regionala makter försöker utnyttja för att skjuta fram sina positioner, ibland med militära hot och insatser. Regional geopolitisk rivalitet kan leda till förödande krig som i Syrien. Man kan med ordförande Mao hävda att "stor ordning under himlen är till fördel för folken", men det är ett något äventyrligt perspektiv. Dock är det slående att majoriteter i utvecklings- och tillväxtländer tror att deras barn kommer att få bättre liv än de själva, i kontrast till hur majoriteter ser på framtidsutsikterna i mogna ekonomier (PEW, Gallup).

Marknadmodellens gränser

I de mogna ekonomerna har produktivitetstillväxten avtagit sedan andra världskriget, mer under stagnationsperioder och långsammare under expansionsperioder. Men trenden är fallande från ett genomsnitt om sex till åtta procent per år under 1950-talet till en till två procent idag. En del förklaras av att tjänstesektorer med lägre produktivitetstakt har vuxit när arbetskraft har frigjorts av den ökade produktiviteten i den materiella produktionen. Möjligen sprids även produktivetsvinster idag i globala värdekedjor på ett sätt som inte fångas upp i den nationellt avgränsade statistiken. Men även om detta tas med i beräkningen tycks det finnas ett oförklarat läckage när det gäller totalfaktorproduktivitet (som inte beror på insatser av arbete och kapital).

Beror svårigheterna att identifiera detta på att det egentligen inte är ett läckage utan uttryck för att vi närmar oss tillväxtens gränser, dock inte omedelbart till följd av tilltagande restriktioner i ämnesomsättningen med naturen, utan mer som ett inre förhållande i marknadsekonomin? I sista hand handlar det om relationer mellan människor och deras subjektiva värdeomdömen. Begrepp som 'sekulär stagnation' har aktualiserats i sammanhanget, dock utan att ge egentliga svar. Möjligen var John Kenneth Galbraight något på spåren i sina resonemang om överflödssamhället. De mogna ekonomierna polariseras allt mer mellan 'de som har' och 'de som inte har', och de förstnämnda är mätta och förlorarna tappar sina 'animal spirits' (Keynes) i ett samhälle där de basala behoven ändå täcks. Det bör understrykas att trenden inte är beroende av de långa vågor vi diskuterade ovan, utan sträcker sig utöver dessa.

I sammanhanget kan man ställa frågan i vad mån den marknadsekonomiska teorin - med utgångspunkt i en stiliserad modell för en engelsk landsbygdsauktion på 1700-talet, där oberoende producenter med pengars förmedling bytte färdiga produkter med varandra - är relevant som analytisk ram för dagens högt församhälleligade ekonomi. Den senare kännetecknas av långt driven specialisering och arbetsdelning i lokala, regionala och globala värdekedjor. Är det externa bytet mellan oberoende producenter fortfarande en giltig minsta byggsten för den samhällsekonomiska teoribildningen, eller står vi inför ett diskursskifte där det analytiska perspektivet istället bör ta sikte på flöden i sammanhängande system? I vilken grad är den numeriska marknadsmodellens inneboende strävan efter jämvikt relevant i en värld där utvecklingen tycks drivas av ständigt uppkommande och oförutsedda obalanser av såväl ekonomisk som utomekonomisk natur?

Kritiska frågeställningar som dessa ställs på sin spets av att den nuvarande nationalekonomiska teorins olika skolor synes oförmögna att nå en syntes av konsensuskunskap, och saknar hållbara förklaringar till världsekonomins nuvarande förlopp.

Den digitala revolutionen och sysselsättningen

Den tekniska utvecklingen är med den digitala revolutionen snabb men syns paradoxalt nog inte i produktivitetens utvecklingen på samhällsnivå. Prognoser finns om att artificiell intelligens och robotisering i ett medellångt tidsperspektiv kommer att eliminera en stor andel av dagens arbetstillfällen. Historiskt har arbeten som försvunnit med övergången från jordbruks- till industrisamhälle och det senares fortskridande tekniska utveckling tenderat att ersättas av nya arbetstillfällen med högre lönebetalningsförmåga. Men förloppen har varit ojämna, och obalanser i industrialismens kärnområden dämpades av den stora migrationen till Amerika under 1800- och 1900-talen. Dock har inte stora delar av befolkningar blivit överflödiga, trots att befolkningstillväxten varit betydande.

Idén att arbete genom automation skulle förvisas till historien är svår att förena med den marknadsekonomiska realiteten att finns det mänskliga behov och betalningsförmåga så uppstår arbete, även om dess inriktning och innehåll skiftar med de tekniska förutsättningarna. Att en del av betalningsförmågan i det moderna samhället kanaliseras till offentliga arbeten genom skatt ändrar inte detta fundamentala förhållande.

Sedan 1970-talet har i de mogna ekonomierna rutinartade kontors- och industriarbeten i verksamheter med höga förädlingsvärden och relativt goda inkomster slagits ut. I stället har vi fått å ena sidan nya expanderande tjänstesektorer med små förädlingsvärden och låga löner, å den andra kvalificerade tjänster med högt kunskapsinnehåll och god intjäningsförmåga. Inkomstskillnaderna har ökat och tenderat att försvaga system för kollektivt riskbärande. Med utvecklingen av artificiell intelligens kan den tekniska utvecklingens konsekvenser antas bli mer oförutsägbart disruptiva och slå ut även vad vi betraktar som kvalificerade arbeten med lång utbildning och hög status.

Möjligen kommer förloppen att mer likna dem under industrialismens inledningsskeden, då standardiserad massproduktion slog ut efter tidens mått välavlönat hantverk med hög yrkeskunskap och status. Att även inflytelserika producenter kände sig hotade av utvecklingen ledde då till etableringen av system för kollektivt riskbärande som nådde sin kulmen i 1900-talets välfärdsstater (av socialdemokratiskt, liberalt eller konservativt snitt). Logiken var att ingen visste för vem den tekniska utvecklingen och strukturomvandlingen skulle rycka undan fotfästet för närmast, och systemen blev robustare ju fler som var med och bidrog.

Att den tekniska utvecklingen nu kan bana väg för att osäkerheten på nytt sprids över större delar av den socioekonomiska skalan kan leda till en renässans för breda system för kollektivt riskbärande. Kanske. Det är dock svårt att se att basinkomst eller medborgarlön skulle vara lösningen, som en del menar. Att människor kvalificerar sig för ersättningar genom arbete, och att förmånerna är ett stöd till omställning i strukturomvandlingen, synes vara den rationella och realistiska grunden för en generell välfärdspolitik.

Befolkningsutveckling och migration

Befolkningsutvecklingen är ojämn i världen, med åldrande befolkningar i de mogna ekonomierna och överskott på unga i utvecklingsregioner. Den globala migrationen har ökat kraftigt under senare decennier, främst från tillväxtländer till höglöneländer. I global skala dominerar arbetskraftsmigration kvantitativt över flyktingströmmar. Empiriskt finns ett intervall mellan cirka 2 500 och 10 000 US-dollar BNP per capita i länder där emigrationen i första skedet tenderar att öka till en brytpunkt kring cirka 7 000 US-dollar, för att därefter avta (dvs. när fler får råd att migrera men ännu inte fått det så bra i hemlandet att man föredrar att stanna).

I ett medellångt tidsperspektiv kommer sannolikt ett växande antal människor i Afrika att hamna i detta inkomstintervall, och man kan anta att migrationstrycket mot Europa kommer att öka tämligen starkt under kommande decennier. Om inflyttningen kan fångas upp och regleras i ordnade former är det till samhällsekonomisk fördel mot bakgrund av den demografiska utvecklingen i EU. För att klara välfärds- och pensionssystem med en åldrande befolkning behövs en ganska stor immigration under kommande decennier. Men risker för oordning med omedelbara påfrestningar på välfärdssystem och samhällsliv – och påföljande irrationella politiska reaktioner - måste betraktas som stora. Antagligen är en gemensam migrationspolitik med starka gränsöverskridande institutioner inom EU enda möjligheten för att undvika detta. Mot bakgrund av farorna och kostnaderna för oreglerade överfarter över Medelhavet kan en legal och reglerad invandring vara ett mer attraktivt alternativ, även om det är förenat med långa väntetider i hemlandet.

Frågan om hur världssamfundet kommer att svara på stora globala migrationsvågor är möjligen av kritisk betydelse för hur framtiden gestaltar sig i ett medellångt historiskt perspektiv.

Att bygga murar ter sig varken som ett önskvärt eller realistiskt alternativ.

Åke Magnusson och Anders Nilsson tecknar bilden av globaliseringen, dess ursprung, nuläge och vart vi är på väg. Ämnet är mer aktuellt än någonsin när globaliseringskritiska strömningar gör sig gällande i både Europa och Förenta staterna, tyngdpunkten förflyttas i världsekonomin och den internationella handeln tycks stagnera.

Ansvarig utgivare: Anders Nilsson
www.tankeverksamheten.se
redaktion@tankeverksamheten.se